ŠIĄ KNYGĄ SKAITYTI YRA PRIVILEGIJA.
PARAŠYTI – STEBUKLAS.
THE TIMES

Julian Barnes

Gyvenimo lygmenys

baltos lankos

Julian Barnes

Gyvenimo lygmenys

Iš anglų kalbos vertė Nijolė Regina Chijenienė

baltos lankos

UDK 821.111-31
Ba445

Versta iš:
Julian Barnes, *Levels of Life*,
Jonathan Cape, 2013

Redaktorė
Asta Bučienė

Maketuotoja
Eglė Jurkūnaitė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

ISBN 978-9955-23-807-2

Skiriu Pat

TURINYS

AUKŠČIO NUODĖMĖ

Sudėk į daiktą du dalykus, kurie niekada anksčiau nebuvo drauge. Ir pasaulis bus kitoks. Gal žmonės išsyk nepastebės, bet tai nesvarbu. Pasaulis vis tiek bus pasikeitęs.

Fredas Barnabis, Karališkosios raitosios gvardijos pulkininkas, Oreivių draugijos tarybos narys, 1882 metų kovo 23 dieną pakilo į orą iš Doverio dujų gamyklos ir nusileido per vidurį tarp Djepo ir Nešatelio.

Ketveriais metais anksčiau Sara Bernar pakilo iš Paryžiaus centro ir nusileido netoli Emerenvilio, esančio Senos ir Marnos *département**.

Feliksas Turnašonas pakilo iš Marso lauko Paryžiuje 1863 metų spalio 18 dieną ir, septyniolika valandų audros neštas į rytus, nukrito prie geležinkelio bėgių netoli Hanoverio.

*

* Departamentas. (Pranc.)

Fredas Barnabis keliavo vienas, raudonu su geltonais ruožais balionu, vardu „Užtemimas“. Jo pintinė buvo penkių pėdų ilgio, trijų pėdų pločio ir trijų pėdų aukščio. Barnabis svėrė septyniolika stonų*, vilkėjo dryžuotą švarką, ant galvos buvo užsidėjęs apskritą kepuraitę, o kaklą nuo saulės buvo apsimuturiavęs skepetaite. Su savimi turėjo pasiėmęs du sumuštinius su jautiena, butelį mineralinio vandens „Apollinaris“, barometrą aukščiui nustatyti, termometrą, kompasą ir užtektinai cigarų.

Sara Bernar su savo meilužiu dailininku Žoržu Klerenu ir profesionaliu oreiviu skrido oranžiniu balionu, pavadintu „Doña Sol“, pagal jos naujausią to meto vaidmenį „Comédie-Française“. Pusę septynių vakaro, pirmąją jų skrydžio valandą, vaidindama motiną aktorė paruošė *tartines de foie gras***. Oreivis atkimšo butelį šampano ir iššovė kamštį į dangų. Bernar gėrė iš sidabrinės taurės. Jie užkando apelsinais, o ištuštėjusį butelį išmetė į Venseno miško ežerą. Įsismaginę nuo taip staiga įgyto pranašumo, išmėtė balastą ant miestelėnų: dalį ant anglų turistų šeimos Bastilijos aikštės Liepos kolonos balkonėlyje, kitką – ant gamtoje besilinksminančių vestuvininkų.

*

* 107,95 kg.

** Skrebučiai su žąsų kepenėlių paštetu. (Pranc.)

Turnašonas keliavo su aštuoniais keliondraugiais savo paties nežabotos vaizduotės sukurtu balionu. „Pasidarysiu visų balionų balioną – neregėto dydžio, dvidešimt kartų didesnį negu pats didžiausias.“ Balioną pavadino „Milžinu“. Nuo 1863 iki 1867 metų juo į orą buvo pakilta penkis kartus. Šio, antrojo, skrydžio keleiviai buvo Turnašono žmona Ernestina, oreiviai broliai Luji ir Žiulis Godaras, taip pat vienas oreivystės pradininkų brolių Mongolfjė palikuonis. Kokio maisto jie įsidėjo, nėra žinoma.

Tokie tat buvo to meto oreivystės pratybų atstovai: karštagalvis mėgėjas anglas, besididžiuojantis savo pravarde „balionautas“ ir pasirengęs lipti į bet ką, kad jį atplėštų nuo žemės, garsiausia tos epochos aktorė, pakilusi į orą „žvaigždės“ skrydžiui, ir profesionalas oreivis, sukūręs „Milžiną“ komerciniais tikslais. Jo pirmąjį pakilimą stebėjo du šimtai tūkstančių žiūrovų ir kiekvienas iš trylikos keleivių sumokėjo po tūkstantį frankų; aerostato pintinėje, primenančioje dviaukštį pintą namą, buvo bufetas, lovos, tualetas, fotografijos laboratorija ir netgi spaustuvė, čia pat spausdinanti atminimo bukletus.

Visa ko šerdis buvo broliai Godarai. Jie suprojektavo ir patys pastatė „Milžiną“, o po dviejų skrydžių nugabeno jį į Londono Krištolo rūmų parodą. Netrukus trečiasis brolis Eženas Godaras pagamino dar didesnį karšto oro balioną,

kuris du kartus pakilo į orą iš Kremorno sodų. Jis buvo dvigubai talpesnis už „Milžiną", o šiaudais kūrenamas degiklis kartu su kaminu svėrė 980 lb*. Per savo pirmąjį skrydį Londone Eženas sutiko paimti vieną anglą keleivį už penkių svarų mokestį. Tas žmogus buvo Fredas Barnabis.

Oreiviai buvo ištikimi savo tautiniam stereotipui. Balionui stabtelėjus virš Lamanšo, Barnabis, „neimdamas domėn dujų nuotėkio" užsidega cigarą, padedantį mąstyti. Kai du prancūzų žvejybiniai laiveliai ima jam signalizuoti, kad nusileistų, šis atsakydamas „numeta jiems *Times* numerį, kad praprustų" – girdi, labai dėkingas varliakojams, bet patyręs anglų karininkas ir pats mokąs puikiai tvarkytis. Sara Bernar prisipažįsta jaučianti silpnybę oro balionams, nes jos „svajinga prigimtis dažnai nuskraidinanti dvasią virš debesų". Per šį trumpą skrydį jos patogumui pintinėje buvo pastatyta paprasta kėdė pinta sėdyne. Savo nuotykį Bernar mįslingai aprašo iš kėdės žiūros taško.

Leisdamasis iš dangaus oreivis nusižiūri lygesnę aikštelę, trukteli vožtuvo atidarymo lyną, išmeta inkarą ir, prieš kabliams susmingant į dirvą, paprastai dar keturiasdešimt ar penkiasdešimt pėdų kilsteli į orą. Prie aerostato subėga vietiniai gyventojai. Kai Fredas Barnabis nutūpė šalia

* Libra – svaras (0,454 kg). (Lot.)

Montinji pilies, vienas smalsus kaimietis įkišo galvą į puspilnį dujų rezervuarą ir vos neužduso. Gyventojai noriai padėjo išleisti iš baliono orą ir supakuoti kupolą, ir Barnabis padarė išvadą, jog tie vargšai prancūzų žemės kurmiai daug malonesni ir mandagesni negu jų broliai britai. Paskyręs už triūsą jiems pusę sovereno jis skrupulingai patikslino valiutos keitimo kursą jo pakilimo iš Doverio valandą. Svetingas ūkininkas ponas Bartelemi Delanrė pasisiūlė oreivį apnakvindinti. Tačiau iš pradžių ponia Delanrė pakvietė prie pietų stalo, ant kurio buvo patiekta: *omllete aux oignons**, riebaluose paskrudintas karvelis su kaštainiais, daržovės, Nešatelio sūris, sidras, butelis bordo ir kava. Paskui atvyko kaimo daktaras ir mėsininkas su buteliu šampano. Atsisėdęs prie židinio, Barnabis užsirūkė cigarą ir nusprendė, kad „nusileidimas balionu Normandijoje turi negincytinų pranašumų prieš nusileidimą Esekse".

Emerenvilio apylinkių gyventojai, lekiantys paskui besileidžiantį balioną, džiugiai nustebo išvydę jame moterį. Sara Bernar buvo pratusi efektingai įžengti į sceną: kažin ar jos gyvenime būta įspūdingesnio pasirodymo negu šis? Ją, be abejo, atpažino. Nestokojantys savo vietinių dramų kaimiečiai papasakojo jai apie neseniai šioje vietoje įvykusią

* Omletas su svogūnais. (Pranc.)

šiurpią žmogžudystę – kaip tik ten, kur ji dabar sėdinti (ant savo mokančios klausytis ir pasakoti kėdės). Netrukus prapliupo lyti; lieknumu garsėjanti aktorė pašmaikštavo nebijanti sušlapti, mat lengvai šmirinėjanti pro tarpus tarp lašų. Paskui, po arbatpinigių dalinimo ritualo, balionas ir jo įgula buvo nulydėta į Emerenvilio stotį prieš pat išvykstant paskutiniam traukiniui į Paryžių.

Jie žinojo, jog tai pavojinga. Tik pakilus Fredas Barnabis vos neatsitrenkė į dujų gamyklos kaminą. Jau leidžiantis „Doña Sol" per plauką nenukrito ant miško. „Milžinui" atsitrenkus į žemę prie geležinkelio bėgių, patyrę Godarai jau buvo spėję iššokti. Turnašonui lūžo koja, o jo žmona susižalojo kaklą ir krūtinę. Dujinis balionas gali sprogti, šiluminis, savaime suprantama, užsidegti. Kiekvienas pakilimas ir nusileidimas buvo pavojingas. Saugumas priklausė ne nuo baliono dydžio, veikiau – kaip kad buvo „Milžino" atveju – nuo vėjo malonės. Skrydžių balionu pradininkai, skrisdami per Lamanšą, dažnai vilkėdavo kamštines liemenes, jeigu kartais nusileistų ant vandens. Parašiutų nebūdavo. 1786 metais – kai oreivystė žengė savo pirmuosius žingsnius – Niukasle nukritęs iš kelių šimtų pėdų aukščio užsimušė jaunuolis. Jis buvo vienas iš tų, kurie laikė virves ant žemės; vėjui staiga išjudinus balioną, jo kompanionai virves paleido, o jis laikė toliau ir pakilo į orą, paskui trenkėsi į žemę. Vienas šių laikų istorikas taip aprašė tą įvykį:

„Nuo smūgio jo kojos iki pat kelių sulindo į gėlyną, o pratrūkę vidaus organai išvirto lauk.“

Oreiviai buvo naujieji argonautai ir jų nuotykiai buvo nedelsiant įamžinami. Skrydis balionu sujungdavo skirtingas šalis – Angliją su Prancūzija, Prancūziją su Vokietija. Nusileidimas sukeldavo nuoširdų susidomėjimą: balionas nenešė jokio blogio. Prie pono Bartelemi Delanrė židinio Normandijoje kaimo daktaras pakėlė tostą už visuotinę brolybę. Barnabis susidaužė taure su savo naujaisiais draugais ir čia pat, kaip tikras britas, susirinkusiesiems paaiškino, kuo monarchija pranašesnė už respubliką. Juk tuomet Didžiosios Britanijos oreivių draugijos prezidentas buvo Jo šviesybė Argailo hercogas, o trys viceprezidentai buvo Jo šviesybė Saderlando hercogas, garbusis Daferino grafas ir garbusis lordas Ričardas Grosvenoras, parlamento narys. Atitinkamas organas Prancūzijoje, „Société des Aéronautes“, buvo daug demokratiškesnis ir intelektualesnis. Jo elitą sudarė rašytojai ir artistai: Žorž Sand, Diuma *père et fils**, Ofenbachas.

Skrydis balionu reiškė laisvę – tačiau priklausomą nuo vėjo ir oro. Oreiviai dažnai negalėdavo pasakyti, ar jie juda, ar stovi vietoje, kyla aukštyn, ar leidžiasi žemyn.

* Tėvas ir sūnus. (Pranc.)

Pirmieji skraidytojai išmesdavo į orą saują plunksnų, kurios jiems leidžiantis kildavo į viršų, o kylant leisdavosi žemyn. Barnabio laikais šis būdas patobulėjo ir plunksnas pakeitė laikraščio skiautės. Judėjimo greičiui horizontalia kryptimi matuoti Barnabis pritaikė savadarbį spidometrą – tai buvo mažas popierinis parašiutėlis, pritvirtintas prie šilkinės penkiasdešimties jardų ilgio virvelės. Išmesdavo jį už borto ir žiūrėdavo, per kiek laiko visa virvelė išsivynios. Septynios sekundės atitiko dvylikos mylių per valandą greitį.

Pirmąjį skrydžių šimtmetį būta daugybės bandymų išmokti valdyti tą nesuvaldomą maišą su tabaluojančiu po juo krepšiu. Buvo išmėgintas vairas ir irklai, pedalai ir ašiniai ventiliatoriai, tačiau nuo to nedaug kas pasikeitė. Barnabis tikėjo, kad esmė yra forma: vamzdžio ar cigaro pavidalo valdomas aerostatas būtų žingsnis į priekį – taip iš tiesų ir atsitiko. Tačiau visi – tiek anglai, tiek prancūzai, tiek konservatoriai, tiek novatoriai – buvo įsitikinę, kad ateities skrydžiai priklauso sunkesnėms už orą skraidyklėms. Ir nors Turnašono pavardė visada buvo siejama su oro balionais, jis taip pat įsteigė Sunkesnių už orą transporto priemonių plėtros draugiją. Pirmasis jos sekretorius buvo Žiulis Vernas. Kitas entuziastas Viktoras Hugo sakė, kad balionas yra kaip nuostabus plaukiantis debesis, nors žmonijai reikia tokio pat stebuklo, kaip žemės trauką

paneigiantis paukštis. Skrydžiai Prancūzijoje buvo visuomenės progreso šalininkų reikalas. Kaip rašė Turnašonas, trys svarbiausios modernybės emblemos yra „fotografija, elektra ir oreivystė“.

Nuo pradžių pradžios paukščiai skraidė, ir tokius juos sukūrė Dievas. Angelai skraidė, ir tokius juos sukūrė Dievas. Žmonės buvo ilgomis kojomis ir be sparnų, ir tokius juos Dievas sukūrė ne šiaip sau. Kėsintis į aukštybes reiškė mesti iššūkį Dievui. Tai byloja ilgai trukusi kova, apaugusi pamokomomis legendomis.

Kad ir apie Simoną Magą. Nacionalinei Londono galerijai priklauso vienas iš Benoco Gocolio kadai išardyto poaltorio paveikslų, kuriame vaizduojama šv. Petro, Simono Mago ir imperatoriaus Nerono istorija. Nerono pasitikėjimą pelnęs burtininkas Simonas mėgino jį išlaikyti įrodinėdamas turįs didesnių galių nei apaštalai Petras ir Povilas. Šiame nedideliame paveiksle istorija perteikiama trimis planais. Antrame plane nutapyta medinė pilis, kurioje Simonas Magas demonstruoja savo paskutinį triuką – žmogaus skrydį. Kad Romos oreiviui pavyko atsiplėšti ir jis stačiai kyla į dangų, matyti iš žalios mantijos krašto, nes kitkas nukirsta viršutinės paveikslo briaunos. Vis dėlto paslaptingoji Simono raketa varoma neteisėtais degalais – fiziškai,

taip pat ir dvasiškai, jam padeda demonai. Viduriniame plane šv. Petras šaukiasi Dievo, kad šis atimtų iš demonų galią. Teologinė ir aeronautinė šio įsikišimo baigtis matoma pirmajame plane: jėga nutrenktas žemėn magas guli negyvas ir iš burnos jam liejasi kraujas. Už aukščio nuodėmę nubausta.

Ikaras metė iššūkį saulės dievui ir jo sumanymas taip pat žlugo.

Vandenilio pripildytu balionu į orą pirmą kartą 1783 metų gruodį pakilo fizikas dr. Ž. A. C. Šarlis. „Kai atitrūkau nuo žemės, – sakė jis, – pajutau ne malonumą, bet *laimę*. Pajutau širdimi, – pridūrė. – Girdėjau, kaip sakoma, *kraują vaikštant gyslose*.“ Dauguma oreivių jautėsi panašiai, net Fredas Barnabis, kuris buvo nusistatęs lengvai nepasiduoti ekstazei. Aukštai virš Lamanšo sąsiaurio jis stebi dūmijantį paketbotą* tarp Doverio ir Kalė, prisimena kvailą ir pasibjaurėtiną planą statyti Lamanšo tunelį, o paskui leidžia prasiveržti jausmui:

> Oras buvo lengvas ir kvapnus, sakytum, nusimetęs Žemės gaublį supančių nešvarybių naštą. Pasijutau smagus. Gera buvo nors trumpam atsidurti tokioje vietoje, kur nėra laiškų,

* Pašto ir keleivių laivas.

nėra pašto netoliese, jokių rūpesčių, o svarbiausia – jokių telegrafų.

„Doña Sol“ orlaivyje dieviškoji Sara jaučiasi kaip rojuje. Pasirodo, kad virš debesų viešpatauja „ne tyla, bet tylos šešėlis“. Balionas jai regisi kaip „visiškos laisvės simbolis“ – taip pat kaip daugumai žiūrovų atrodo pati aktorė. Feliksas Turnašonas aprašo „tylią bekraštės tave pasitinkančios motiniškos erdvės begalybę, kur žmogaus nepasiekia jokia žemiška ar piktosios dvasios jėga ir kur jis tarsi pirmą kartą gyvenime pasijunta esąs gyvas“. Toje tylioje, tyroje erdvėje oreivis jaučiasi sveikas kūnu ir dvasia. Aukštybė „visam kam grąžina atitinkamas proporcijas ir Tiesą“. Rūpesčiai, sąžinės graužatys, piktumai nukrinta nuo pečių kaip svetimas drabužis: „Kaip lengvai prašampa abejingumas, panieka, užmaršumas... ir iš viršaus nusileidžia atleidimas.“

Be jokios magijos oreivis gebėjo įžengti į Dievo valdas ir jas užvaldyti. Taip jis pažindavo ramybę, kaip natūralią žmogaus būseną. Aukštis buvo tyras ir dvasingas. Aukštis, kaip manydavo kai kurie, turėjo netgi politinį matmenį: Viktoras Hugo gana naiviai tikėjo, kad sunkesni už orą aparatai žmoniją nuves į demokratiją. Kai „Milžinas“ sudužo prie Hanoverio, Hugo pasiūlė rinkti aukas. Kadangi Turnašonui ambicijos neleido jų priimti, poetas sukūrė atvirą laišką oreivystės garbei. Jame buvo rašoma, kaip jis su astronomu

Fransua Arago ėjęs Observatorijos prospektu ir jiems virš galvų praskridęs iš Marso lauko pakilęs balionas. Hugo taręs savo kompanionui: „Štai sklendžia kiaušinis, laukiantis paukščio. Bet tas paukštis jo viduje ir netrukus pasirodys.“ Suėmęs Hugo rankas Arago su įkarščiu jam atitaręs: „Ir tą dieną Gėja bus pavadinta Demu!“ Šiai „giliai įžvalgai“ Hugo paantrinęs: „Gėja taps Demu.“ Visame pasaulyje bus demokratija... Žmogus virs paukščiu – ir kokiu paukščiu! Mąstančiu paukščiu. Ereliu, turinčiu sielą!“

Skamba didingai, perdėtai. Į demokratiją oreivystė nenuvedė (neskaitant biudžetinių oro linijų). Tačiau ji atpirko nuo aukščio nuodėmės, kitaip dar vadinamos pasikėlimu. Kas dabar turėjo teisę iš aukšto žvelgti į pasaulį ir savo žinioje turėti jo vaizdinį? Pats laikas į Feliksą Turnašoną žvilgtelėti iš arčiau.

Jis gimė 1820 ir mirė 1910 metais. Ištįsęs, nevikrus, su kupeta rudų plaukų, aistringos ir neramios prigimties. Bodleras jį laikė „stulbinančiu gyvastingumo pavyzdžiu“; jau vien jo energijos pliūpsniai ir plaukų liepsnos būtų pajėgę pakelti balioną į orą. Niekas niekada nėra pagyręs jo už protą. Poetas Žeraras de Nervalis, pristatydamas jį žurnalo redaktoriui Alfonsui Karui, pasakė: „Jis labai sąmojingas ir labai kvailas.“ Paskesnis redaktorius ir artimas draugas Šarlis Filiponas vadino jį „šmaikštuoliu be jokios išmanos... Jo gyvenimas buvo, yra ir visada bus padrikas“. Tai buvo bohemiškų pomėgių žmogus, kuris iki pat vedybų

gyveno su savo našle motina, ir sutuoktinis, kuriam jo neištikimybė netrukdė karštai mylėti savo žmonos. Žurnalistas, karikatūristas, fotografas, oreivis, verslininkas ir išradėjas, entuziastingas patentuotojas ir įmonių kūrėjas, jis taip pat buvo nepailstantis savęs reklamuotojas, o senatvėje – produktyvus neįtikėtinų memuarų rašytojas. Būdamas progresyvių pažiūrų, nekentė Napoleono III ir nesiteikė prieiti prie imperatoriaus, atvykusio stebėti „Milžino" pakilimo. Kaip fotografas, jis nesilaikė įpročio fotografuoti aukštosios visuomenės atstovų ir buvo linkęs įamžinti tuos, su kuriais bendravo. Taigi, suprantama, kad ne kartą fotografavo Sarą Bernar. Jis aktyviai dalyvavo pirmojoje prancūzų gyvūnų globos draugijoje. Mėgdavo nešvankiai užgaulioti policininkus ir pasisakydavo prieš kalėjimus (viename ir pats buvo uždarytas už skolas); jo manymu, teisme turi būti klausiama ne „Ar jis kaltas", bet „Ar jis pavojingas?" Jis rengdavo ištaigingus priėmimus ir buvo labai vaišingas šeimininkas; 1874 metais savo studiją Kapucinų bulvare užleido pirmajai impresionistų parodai. Planavo išrasti naują parako rūšį. Taip pat svajojo sukurti ką nors panašaus į kalbantį atvaizdą, jo žodžiais tariant, „akustinį dagerotipą". Pinigai slyste slydo jam iš rankų.

Lionietiška pavardė Turnašonas buvo žinoma nedaugeliui. Bohemiška tų laikų jaunuomenė mėgdavo persikrikštyti – pavyzdžiui, prisidėdama priesagą „-dar" arba ja pakeisdama kokią kitą. Taip Turnašonas tapo Turnadaru, o paskui

tiesiog Nadaru. Kaip Nadaras, jis rašė, piešė karikatūras ir fotografavo. Nadaro pavarde, tarp 1855 ir 1870 metų, jis pagarsėjo kaip geriausias fotografas portretistas. Ir tokia pat pavarde 1858 metų rudenį sudėjo į daiktą du dalykus, kurie anksčiau niekada nebuvo drauge.

Fotografija, nelyginant džiazas, staiga tapo modernaus meno rūšimi ir jos technika labai greitai ištobulėjo. Vieną dieną ji išsiveržė iš studijos sienų ir ėmė skleistis visomis kryptimis. 1851 metais prancūzų vyriausybė inicijavo Heliografinę misiją, kuriai iš visos šalies buvo atrinkti penki fotografai nacionalinio paveldo pastatams (ir griuvėsiams) įamžinti. Prieš dvejus metus būtent prancūzas pirmasis nufotografavo sfinksą ir piramides. Nadarą labiau domino ne horizontali, bet vertikali kryptis – aukštis ir gylis. Jo portretai pranoksta amžininkų darbus todėl, kad persismelkia giliau. Jo įsitikinimu, fotografijos teorijos galima išmokti per valandą, o technikos – per dieną, bet niekas neišmokys pajausti šviesos, suvokti pozuotojo dvasios sandaros ir „psichologinio fotografijos aspekto – nelaikau to žodžio per daug pretenzingu“. Modeliuodamas savo pozuotojus lempomis, širmomis, skraistėmis, veidrodžiais bei atšvaitais Nadaras juos kalbindavo, kad jie atsipalaiduotų. Poetas Teodoras de Banvilis jį vadino „auką medžiojančiu romanistu ir karikatūristu“. Tuos psichologinius portretus jis padarė kaip romanistas, taip pat atkreipė dėmesį į tai,

kad pozuodami labiausiai puikuojasi aktoriai, o nuo jų nedaug atsilieka kareiviai. Tas pats romanistas pastebėjo esminį skirtumą tarp lyčių: kai kartu nusifotografavusi sutuoktinių pora grįžta bandomųjų atspaudų, žmona visada pirmiausia žiūri, kaip atrodo jos vyras... ir jos vyras taip pat. Anot Nadaro, žmonijos meilė sau tokia, kad dauguma, galiausiai pamatę, kaip atrodo iš tikrųjų, neišvengiamai nusivilia.

Gelmė yra dvasinė ir psichologinė, taip pat ir fizinė. Nadaras buvo pirmasis fotografas, įamžinęs Paryžiaus kanalizacijos vamzdynus. Tenai jis padarė dvidešimt tris nuotraukas. Taip pat nusileido į katakombas, ilgus kaip tie kanalizacijos tuneliai urvus, kur 1780 metais panaikinus kapines buvo suvežti kaulai. Čia jam prireikė aštuoniolikos minučių išlaikymo. Mirusiesiems visa tai, aišku, buvo nė motais, sunkiau buvo su gyvaisiais, kuriuos teko imituoti. Nadaras drapiravo ir aprengė manekenus ir paskirstė jiems vaidmenis: stebėtojo, kaulų krovėjo, darbininko, stumiančio kaukolių ir šlaunikaulių prikrautą vagonėlį.

Taigi liko aukštis. Du dalykai, kuriuos Nadaras sudėjo į daiktą ir kurie anksčiau niekada nebuvo drauge, buvo fotografija ir oreivystė – du iš jo trijų modernybės simbolių.

Pirmiausia baliono pintinėje turėjo būti įrengtas tamsus kambarys su dvigubomis juodomis ir oranžinėmis

užuolaidomis ir spingsinčia lempele viduje. Pagal naują šlapio kolodijaus technologiją stiklas būdavo padengiamas kolodijum, paskui įjautrinamas sidabro nitrato tirpalu. Tačiau tas procesas buvo sunkus ir nepatogus, reikalingas mitrių rankų, tad Nadarą visada lydėdavo fotoplokštelių paruošėjas. Fotografas naudojosi „Dallmeyer“ fotoaparatu su specialia jo paties patentuota horizontalia sklende. Tykią 1858 metų rudens dieną du vyrai pakilo pririštu balionu netoli Pti Bisetro į pietvakarius nuo Paryžiaus ir padarė pirmąsias pasaulyje nuotraukas iš dangaus. Sugrįžę į savo viešbutį jie nekantraudami išryškino plokštelę.

Joje nieko nebuvo. Tikriau sakant, tik neaiški, tamsi it suodys juoduma be jokio įžiūrimo vaizdo. Jie pamėgino vėl, bet tuščiai, pamėgino trečią kartą, bet ir vėl nieko nepešė. Įtardami, kad gali būti užsiteršę tirpalai, jie juos filtravo ir perfiltravo, tačiau viskas niekais. Pakeitė visus chemikalus, bet vaizdas liko toks pat. Laikas bėgo, artėjo žiema, o didysis eksperimentas vis nedavė vaisių. Paskui, kaip savo atsiminimuose rašo Nadaras, vieną dieną sėdėdamas po obelim (sutapimas su Niutono istorija, ko gero, pernelyg neįtikėtinas) jis staiga suprato priežastį. „Nuolatines nesėkmes nulėmė tai, kad balionui kylant jo kaklas lieka atviras ir sieros vandenilio dujų patenka į mano sidabro nitrato tirpalo voneles.“ Taigi kitą kartą, pakilęs į reikiamą aukštį, jis užstūmė dujų vožtuvą, nors tai ir buvo pavojinga, nes aerostatas galėjo sprogti. Eksponavęs

paruoštą plokštelę ir sugrįžęs į viešbutį Nadaras buvo apdovanotas – vaizdas, besidriekiantis po pririštu balionu, buvo blankus, bet vis dėlto įžiūrimas: ūkio pastatai, viešbutis ir žandarmerija. Ant namo stogo tupėjo du balti karveliai, o keliuke stovėjo vežimas, kurio vežėjas spoksojo į neregėtą keistenybę danguje.

Pirmoji nuotrauka išliko tik Nadaro atmintyje, o per ją – ir mūsų vaizduotėje. Ir nė vienos daugiau iš visų, darytų per visus dešimt metų. Vieninteliai išlikę jo oreivystės įspūdžių vaizdai datuojami nuo 1868 metų. Vienas jų – aštuonių dalių daugiaobjektyvė į Triumfo arką sueinančių gatvių nuotrauka. Kita – Ternas ir Monmartras iš Bulonės miško (dabar Fošo) prospekto.

1858 metų spalio 23 dieną Nadaras, kaip ir dera, užpatentavo „Naują aerostatinės fotografijos sistemą" nr. 38509. Tačiau fotografavimas techniškai buvo sudėtingas ir komerciškai nepasiteisino. Menkas visuomenės domėjimasis taip pat neskatino. Pats išradėjas įsivaizdavo du praktinius savo išradimo taikymo būdus. Pirmučiausia tai iš esmės pakeisią kartografiją: iš baliono per vieną kartą gali nufotografuoti milijono kvadratinių metrų ar šimtų hektarų plotą, o per visą dieną įmanu padaryti dešimt tokių žemėlapių. Kitas panaudojimas – karinės žvalgybos srityje: balionas gali pasitarnauti kaip „judantis bažnyčios bokštas".

Kare balionai buvo ne naujiena. Vienas jau buvo pritaikytas 1794 metais Fleriuso mūšyje, o Napoleono ekspedicinėse pajėgose Egipte dalyvavo visas keturių balionų „d'Aerostation“ korpusas (Nelsono sunaikintas prie Abu Kiro įlankos). Tačiau fotografija kiekvienam bent kiek prasprususiam generolui suteiktų pranašumo. Kas gi pirmas pasinaudos šia galimybe? Ogi ne kas kitas kaip tik nekenčiamasis Napoleonas III. Jis pasiūlė Nadarui 50 000 frankų už jo paslaugas būsimajame kare su Austrija. Fotografas atsisakė. O dėl išradimo naudojimo taikos metu, „labai įtakingas draugas pulkininkas Lodesė“ užtikrino jį (dėl nežinomų priežasčių), jog žemės žvalgymas „neįmanomas“. Nusivylęs, bet vis tiek nenustygstantis jis ėjo toliau, palikdamas aerostatinės fotografijos sritį broliams Tisandjė, Žakui Diukomui ir savo paties sūnui Poliui Nadarui.

Jis ėjo toliau. Prūsams apsupus Paryžių, Nadaras įsteigė „Compagnie d'Aerostatiers Militaires“*, kurios uždavinys buvo užtikrinti ryšį su išoriniu pasauliu. Iš Šv. Pjero aikštės Monmartre jis nusiuntė du „apgulties balionus“ – vieną pavadinimu „Viktoras Hugo“, kitą – „Žorž Sand“, – kurie kartu su bebaimiais oreiviais prancūzų vyriausybei nugabeno laiškus bei pranešimus. Pirmasis balionas pakilo 1870 metų rugsėjo 23 dieną ir sėkmingai

* Karinių aeronautų kompanija. (Pranc.)

nutūpė Normandijoje. Jo pašto krepšyje buvo Nadaro laiškas Londono *The Times*, ir po penkių dienų jis visas, be to, prancūzų kalba, buvo išspausdintas laikraštyje. Ši pašto paslauga buvo teikiama per visą apgultį, nors kai kuriuos balionus prūsai pašovė ir visa sėkmė priklausė nuo vėjo. Vieno baliono kelionė baigėsi Norvegijos fiorde.

Fotografas visą laiką buvo žinomas žmogus: kartą Viktoras Hugo ant voko užrašė vien tiktai „Nadarui" ir laiškas vis tiek pasiekė adresatą. 1862 metais jo draugas Domjė sukūrė litografinę jo karikatūrą „Nadaras kelia fotografiją į meno lygmenį". Joje Nadaras vaizduojamas pasilenkęs prie savo fotoaparato balione virš Paryžiaus, kuriame visi namai nukabinti užrašais PHOTOGRAPHIE. Ir nors Menas dažnai bodėdavosi arba baimindavosi tos mitrios prasisiekėlės Fotografijos, oreivystei jis nuolat reikšdavo atsainią pagarbą. Gvardis nutapė balioną, ramiai kylantį virš Venecijos, Manė pavaizdavo paskutinį kartą iš Invalidų esplanados kylantį „Milžiną" (su Nadaru viduje). Pradedant Goja ir baigiant Muitininku Ruso, dailininkai tapė balionus, giedriai plaukiančius giedriame danguje.

Tačiau patį balioną įspūdingiausiai pavaizdavo šiai idėjai nepritariantis Odilonas Redonas. Dailininkas buvo matęs skrendantį „Milžiną", taip pat Anri Žifaro „Didįjį pririšamąjį aerostatą", pagrindinį 1867 ir 1878 metų Paryžiaus parodų eksponatą. Po antrosios parodos jis

anglimi nupiešė paveikslą, pavadintą „Baliono akis". Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog tai tiesiog sąmojingas meninis kalambūras: virš pilko kraštovaizdžio kybantis balionas pavaizduotas kaip akies obuolys. Baliono akies vokas atmerktas, o nuo kupolo viršaus kaip karčiukai stirkso blakstienos. Apačioje kabo pintinė, kurioje tūno kažkoks grublėtas pusrutulis: žmogaus viršugalvis. Vis dėlto įvaizdis netikėtas ir grėsmingas. Jis nebeturi ničnieko bendro su įprastinėmis aeronautinės retorikos figūromis: laisve, dvasiniu pakilimu, žmonijos progresu. Amžinai atsimerkusi Redono akis didžiai neramina. Akis danguje. Dievo sekimo kamera. O toji beformė žmogaus galva perša mintį, kad erdvės užkariavimas netaurina užkariautojų; mes tiesiog perkeliam savo nuodėmingumą į kitą aplinką.

Oreivystė ir fotografija buvo mokslo pasiekimai, turėję itin svarbią praktinę reikšmę. Vis dėlto pačioje pradžioje abu juos gaubė paslapties ir stebuklo skraistė. Tie kaimo jurgiai, kurie išvertę akis lėkė paskui žeme besivelkantį baliono inkarą, nebūtų labiau nustebę, jeigu iš jo būtų išlipusi ne dieviškoji Sara, bet Simonas Magas. O fotografija, regis, kėlė pavojų ne tik pozuotojo *amour propre**. Ir ne vien tamsuoliai bijojo, kad fotoaparatas pavogs jų sielą. Nadaras minėjo Balzaką turėjus savojo „aš" teoriją, kad

* Savimeilė. (Pranc.)

žmogaus esybė esanti sudaryta kone iš begalinės daugybės spektro sluoksnių, gulančių vienas ant kito. Romanistas tikėjo, kad vykstant „dagerinei operacijai" vienas iš tokių sluoksnių nuplėšiamas ir pasilieka magiškame aparate. Ar tas sluoksnis prarandamas amžiams, ar gali atsinaujinti, Nadaras neprisiminė, tik įžūliai pareiškė, kad tokiam kūningam žmogui kaip Balzakas nederėtų taip jaudintis dėl vieno kito prarasto spektro sluoksnio. Tačiau ši teorija – ar nuogąstavimas – nebuvo vien Balzako išmonė. Ją palaikė jo draugai Gotjė ir Nervalis, sudarydami, Nadaro žodžiais tariant, „kabalistinį trio".

Feliksas Turnašonas buvo labai atsidavęs savo žmonai. Ernestiną jis vedė 1854 metais. Tai buvo netikėtos jungtuvės, nustebinusios jo draugus: aštuoniolikmetė nuotaka iš protestantiškos Normandijos buržua šeimos. Teisybė, ji buvo kraitinga ir vedybos Feliksui padėjo išlįsti iš po motinos sparno. Be to, neskaitant visų jo nukrypimų į šonus, jų santykiai buvo švelnūs ir patvarūs. Turnašonas nesutarė su savo vieninteliu broliu ir vienturčiu sūnumi. Abu buvo išbraukti – arba patys išsibraukė – iš jo gyvenimo. Ernestina visada buvo šalia. Kito idealo gyvenime jis neturėjo. Kai „Milžinas" nukrito prie Hanoverio, ji buvo su juo. Ji padėjo jam išlaikyti studiją, o vėliau verslas buvo perrašytas jos vardu.

1887 metais, išgirdusi, kad „Opéra Comique" kilo gaisras, ir pamaniusi, kad jos sūnus Polas yra tenai,

Ernestina patyrė širdies smūgį. Feliksas nedelsdamas iš Paryžiaus išsikraustė į Senaro mišką, kur turėjo namus, vadinamus Ermitažu. Tenai jie gyveno aštuonerius metus. 1893 metais Edmonas Gonkūras aprašė jų *ménage** savo *Dienoraštyje.*

> ...Viskas sukasi aplink ponią Nadar, kurios kalba sutrikusi ir kuri atrodo kaip senstelėjusi žilaplaukė profesorė. Ji guli susupta į dangaus mėlynumo chalatą su rožinio šilko pamušalu. Nadaras, kaip rūpestinga slaugė, iš visų pusių kamšo skaisčiaspalvį jos chalatą, brauko plaukus nuo smilkinių, nuolat ją liečia ir glosto.

Jos chalatas yra *bleu de ciel*, mėlynas kaip dangus, po kurį jie jau nebeskraido. Abu jau nebepajėgūs pakilti. 1909 metais, po penkiasdešimt penkerių santuokinio gyvenimo metų, Ernestina miršta. Tais pačiais metais Luji Blerijo perskrenda Lamanšą ir tai galutinai patvirtina Nadaro tikėjimą sunkesnių už orą aparatų ateitimi. Oreivis nusiunčia lakūnui sveikinimo telegramą. Tuo metu, kai Blerijo kyla į dangų, Ernestina nuleidžiama į duobę. Kol Blerijo skrido, Nadaras neteko savo vairininko. Be Ernestinos jis

* Namų ūkis. (Pranc.)

ilgai neištvėrė. Mirė 1910-ųjų kovą, apsuptas savo šunų ir kačių.

Tuo metu jau nedaug kas prisiminė jo žygdarbį prie Pti Bisetro 1858 metų rudenį. O nuotraukų, darytų iš baliono, kokybė apverktina. Galime tik spėlioti, kodėl anuomet jomis taip žavėtasi. Tačiau jos atspindi tą istorijos mirksnį, kai pasaulis ūgtelėjo. O gal tai skamba per daug sentimentaliai ir tuščiai. Gal pasaulis vystosi ne bręsdamas, bet išgyvendamas nuolatinę paauglystę, kupiną jaudinančių atradimų. Vis dėlto tai buvo žingsnis pažinimo kelyje. Žmogaus piešiniai ant olos sienų, pirmasis veidrodis, portreto menas, fotografijos mokslas – tai vis pasiekimai, padėję mums geriau įsižiūrėti ir vis aiškiau pamatyti save. Ir nors to meto pasauliui įvykiai prie Pti Bisetro buvo menkai težinomi, įvyko nebesugrąžinamas, nebeatšaukiamas pokytis. Ir aukščio nuodėmė buvo išpirkta.

Kadaise kaimietis į Dievo apgyventą dangų dairydavosi baimindamasis griaustinio, krušos bei Dievo pykčio ir tikėdamasis saulės, vaivorykštės bei Dievo malonės. Dabar atėjo laikas, kai pakėlęs akis jis išvysdavo kur kas žemiškesnį vaizdą – iš aukštybių besileidžiantį pulkininką Fredą Barnabį su cigaru vienoje kišenėje ir puse sovereno kitoje, Sarą Bernar su savo autobiografine kėde, Feliksą

Turnašoną pintame skraidančiame namelyje su bufetu, tualetu ir fotolaboratorija.

Vienintelės išlikusios Nadaro nuotraukos iš oro, darytos 1868 metais. Lygiai po šimtmečio, 1968-ųjų gruodį, „Apollo 8“ leidosi į kelionę Mėnulio link. Kūčių vakarą kosminis laivas praskrido nematomąją Mėnulio pusę ir išėjo į jo orbitą. Paaiškėjo, kad astronautai buvo pirmieji žmonės, išvydę naują, dar pavadinimo neturėjusį reiškinį – „Žemės patekėjimą“. Kosminio laivo ekipažo pilotas Viljamas Andersas su specialiai tam pritaikytu „Hasselbald“ fotoaparatu nufotografavo dviem trečdaliais matomą Žemės rutulį, sklendžiantį nakties danguje. Jo nuotraukose matome ją sodrių spalvų, apsidangsčiusią plunksniniu debesų uždangalu, su uraganų sūkuriais, skaudžiai mėlynomis jūromis ir juodrudžiais žemynais. Vėliau generolas majoras Andersas prisiminė:

> Manau, kad būtent tekanti Žemė visiems smūgiavo, kaip sakoma, į paširdžius... Tolydžio žvalgėmės į planetą, iš kurios atsiradome. Mūsų Žemė, palyginti su perdėm šiurkščiu, gruoblėtu, suskeldėjusiu, netgi nykiu Mėnuliu, buvo itin spalvinga, graži ir švelni. Manau, visus pritrenkė tai, kad atsibeldėme čionai 240 000

mylių pasižiūrėti Mėnulio, o paaiškėjo, kad iš tikrųjų verta žiūrėti į Žemę.

Tuo metu Anderso nuotraukos buvo ne tik gražios, bet ir jaudinančios, tokios jos išliko ir šiandien. Matymas savęs iš toli, kai subjektas staiga virsta objektu, išties sukelia psichologinį šoką. Tačiau ugniaplaukis Feliksas Turnašonas – tegu tik iš kelių šimtų metrų aukščio, tegu tik keliais nespalvotais žemiškais Paryžiaus vaizdais – buvo pirmasis, sudėjęs į daiktą du dalykus.

ANT ŽEMĖS

Sudėk į daiktą du dalykus, kurie niekada anksčiau nebuvo drauge. Kartais tai pasiteisins, kartais ne. Pilatras de Rozjė, pirmasis žmogus, pakilęs į orą karšto oro balionu, taip pat planavo pirmas perskristi Lamanšą iš Prancūzijos į Angliją. Tam tikslui jis sukonstravo naujo modelio aerostatą: su vandenilio balionu viršuje kilimui pagreitinti ir karšto oro balionu apačioje valdymui pagerinti. Sudėjęs į daiktą tuos du dalykus 1785 metų birželį, palankiam vėjui pučiant, jis pakilo iš Pa de Kalė. Įspūdingas naujoviškas įtaisas sparčiai šovė aukštyn, tačiau net nespėjo pasiekti kranto: vandenilio baliono viršuje plykstelėjo liepsna ir visas daug žadėjęs aerostatas, šviesdamas, vieno stebėtojo žodžiais, kaip dangiškasis dujų žibintas, driokstelėjo žemėn, pražudydamas ir pirmąjį, ir antrąjį pilotą.

Sudėk į daiktą du žmones, niekada iki tol nebuvusius drauge, ir kartais pasaulis pasikeis, o kartais ne. Galbūt jie nukris ir užsiliepsnos arba užsiliepsnos ir nukris. Bet kartais rasis kažkas nauja ir tada pasaulis pasikeis. Tą pirmąjį

kartą, pakylėti dvasia ir smarkiai atsiplėšę nuo žemės, jiedu kartu yra tobulesni nei kiekvienas skyrium. Abu jie mato toliau ir kur kas aiškiau.

Žinoma, meilė kartais pasiskirsto netolygiai, kitaip, ko gero, atsitinka retai. Kitais žodžiais tariant: kaip tie apgultieji paryžiečiai 1870–1871 metais gaudavo atsakymus į savo laiškus? Galima pakilti balionu iš Šv. Pjero aikštės ir tarti, kad jis nusileis kokioje patogioje vietoje. Tačiau sunku tikėtis, kad vėjai, kad ir kokie patriotiški, grįžtant nupūs jus atgalios į Monmartrą. Buvo siūloma griebtis visokių gudrybių: sudėti atsakomąją korespondenciją į metalines dėžes ir plukdyti pasroviui į miestą, o tenai gaudyti tinklais. Realesnė idėja buvo karvelių paštas, ir Batinjolės karvelių mėgėjas leido valdžiai naudotis savo karvelide: su kiekvienu balionu iš apgulto miesto nuskraidinti pintinę paukščių, kurie grįždami atgabentų laiškus. Bet palyginkite baliono ir karvelio svorio gabenimo pajėgumus ir įsivaizduokite netesėtų vilčių mastą. Pasak Nadaro, sprendimą pasiūlė vienas cukraus manufaktūros inžinierius. Laiškai, skirti Paryžiui, turėjo būti parašyti įskaitomomis raidėmis vienoje lapo pusėje su gavėjo adresu viršuje. Surinkus tuos šimtus laiškų į vieną punktą, jie vienas prie kito išdėliojami ant didelio ekrano ir nufotografuojami. Mikrografiškai sumažintą nuotrauką pašto karveliai nuskraidina į Paryžių, o tenai ji vėl išdidinama, kad būtų įskaitoma.

Atkurti laiškai sudedamai į vokus ir išnešiojami gavėjams. Tai buvo geriau negu nieko, tiesą sakant, tai buvo technikos triumfas. Bet įsivaizduokite įsimylėjėlių porelę, iš kurios vienas geba rašyti intymiai, su visomis smulkmenomis per abi lapo puses ir sudeda į laišką švelniausius žodžius, o kitą varžo glaustumas ir žinojimas, kad švelnūs jausmai gali būti paviešinti fotografų ir paštininkų. Nors... ar ne taip kartais jaučia ir elgiasi meilė?

Sara Bernar visą savo gyvenimą pozavo Nadarams – iš pradžių tėvui, paskui sūnui. Pirmoji jos fotosesija įvyko, kai jai buvo apie dvidešimt, tuo metu, kai Feliksas Turnašonas dar degė kita, nors ir trumpiau trukusia, aistra „Milžinui". Sara dar nevadinama dieviškąja – ji niekam nežinoma, šlovės siekianti aktorė, vis dėlto portretuose jau atrodo kaip žvaigždė. Sėdi paprasta poza, apsisiautusi aksomine mantija ar įsisupusi į plačią skraistę. Jos pečiai nuogi, jokių papuošalų, tik miniatiūrinės kamėjos ausyse. Plaukai iš esmės nesutvarkyti. Tokia jau ji: nesunku nuspėti, kad po ta mantija ar skraiste nieko daugiau nėra. Jos išraiška neįskaitoma ir todėl gundanti. Ji, be abejo, labai graži, gal net labiau šiuolaikiškam negu anų laikų skoniui. Ji tarsi įkūnija tikrumą, teatrališkumą ir paslaptį, gebėdama tas abstraktybes suderinti. Yra išlikusi Nadaro daryta nuogos natūros nuotrauka, kuriai, kaip kai kas tvirtina, pozavo ji. Nuotraukoje iki juosmens apsinuoginusi moteris viena

akimi išdykėliškai žiūri pro išskleistos vėduoklės kraštą. Šiaip ar taip, Saros portretai su mantija ar skraiste neabejotinai daug erotiškesni.

Vos penkių pėdų ūgio, ji neatitiko aktorei keliamų reikalavimų. Taip pat buvo per daug blyški ir liesa. Tiek gyvenime, tiek scenoje Sara elgėsi impulsyviai ir natūraliai. Ji laužydavo teatro taisykles, dažnai sakydama monologus atsisukusi nugara į žiūrovus. Permiegodavo su visais savo partneriais. Mėgo šlovę ir savireklamą, arba – kaip aptakiai pasakė Henris Džeimsas, ji buvo „asmenybė, tiesiog tobulai sutverta būti pastebima". Vienas kritikas ją lygino ir su Rusijos princese, ir Bizantijos imperatore, ir Maskato begume, o galiausiai užbaigė: „Bet pirmiausia ji yra slavė. Slaviškumo ji turi daugiau nei visi kiti mano sutikti slavai." Būdama dvidešimties ji jau turėjo nesantuokinį vaiką, kurį visur vežiojosi kartu, nekreipdama dėmesio į jokius prieštaravimus. Iš esmės antisemitiškoje Prancūzijoje ji buvo žydė, o katalikiškame Monrealyje jos karietą žmonės apmėtė akmenimis. Tai buvo drąsi ir beatodairiška asmenybė.

Savaime suprantama, ji turėjo priešų. Jos sėkmė, jos intymusis gyvenimas ir bohemiška ekstravagancija primindavo puritonams, kodėl aktoriai būdavo laidojami nešventintoje žemėje. O metams bėgant kadaise toks originalus jos vaidybos stilius paseno, nes natūralumas scenoje yra tokia pat gudrybė kaip ir natūralizmas literatūroje.

Kai kas neatsispirdavo jos kerams – Elena Teri vadino ją „perregima kaip azalija“ ir jos buvimą scenoje lygino su „smilkstančio popieriaus dūmeliu“, tačiau kiti nebuvo tokie prielankūs. Turgenevui, kuris buvo frankofilas ir pats kūrė teatrui, ji atrodė „dirbtina, šalta, netikra“ ir jis niekino jos „koktų paryžietišką manieringumą“.

Fredas Barnabis dažnai apibūdinamas kaip bohemiška asmenybė. Oficialus jo biografas rašė, kad jis gyveno „visiškai atsiribojęs nuo bet kokios sumaišties, absoliučiai nepaisydamas jokių sąlygotumų“. Jam buvo pažįstama svetimų šalių egzotika, o Bernar ją tiesiog perimdavo. Keliautojai atveždavo į Paryžių įspūdžių apie tolimus kraštus, dramaturgai panaudodavo juos savo temai ir efektams, o scenografai ir kostiumininkai ištobulindavo scenoje aktorę supančią iliuziją. Barnabis buvo kaip tik toks keliautojas: jis buvo nusibeldęs į pačią Rusijos gilumą, per Mažąją Aziją ir Viduriniuosius Rytus nukeliavęs iki pat Nilo. Jis pervažiavo Fašodą, kur vietiniai vaikšto nuogi ir ryškiai geltonai nusidažę plaukus. Su jo vardu susijusiose istorijose figūruoja čerkesų merginos, čigonų šokėjai ir dailios kirgizų našlės.

Jis tvirtino kilęs iš karaliaus Eduardo I, vadinto Ilgablauzdžiu, ir pasižymėjo tokiomis, anglų požiūriu, unikaliomis dorybėmis kaip narsa ir tiesos sakymas. Vis dėlto būta ir nerimą keliančių dalykų. Jo tėvas, kaip pasakojama,

buvo „niūrus kaip jo parke ūkaujanti pelėda", ir Fredas, nors nestygstantis ir gyvai besidomintis pasauliu, paveldėjo šį bruožą. Nors nepaprastai tvirto sudėjimo, jis vis dėlto dažnai kankindavosi dėl kepenų ir skrandžio skausmų. Kartą dėl „gastrito" buvo priverstas gydytis svetur mineralinių vandenų kurorte. Nors ir „labai žinomas asmuo Londone ir Paryžiuje", priklausęs Velso princo patarėjų būreliui, pasak Nacionalinio biografijų žodyno, Barnabis gyveno „dažniausiai vienumoje".

Normalūs piliečiai priima tam tikrus nukrypimus nuo normos ir dažnai net jais žavisi. Barnabis, regis, buvo peržengęs leistiną ribą. Vienas iš prisiekusių jo draugų vadino jį „nevalyviausiu visų laikų nenaudėliu", kuris sėdi balne „kaip grūdų maišas ant arklio". Visiems jis atrodydavo tarytum užsienietis: „rytietiško veido", su Mefistofelio šypsena veide. Nacionalinis biografijų žodynas jo tipą aprašo kaip „žydo ir italo mišinį" ir pažymi, kad dėl savo „neangliškos" išvaizdos jis „nemėgo būti portretuojamas".

Mes gyvename ant žemės, ant paviršiaus, ir vis dėlto – ar kaip tik todėl – stiebiamės aukštyn. Žemės šliužai, retsykiais iškylantys iki dieviškų aukštumų. Vienus pakylėja menas, kitus religija, bet daugumą – meilė. Tačiau skraidydami mes galime nukristi. Nedaug kam pasiseka nutūpti minkštai. Gali atsitikti taip, kad staiga pajusime, kaip kažkokia kaulus traiškanti jėga drengia mus per grumstuotą

žemę nepažįstamo geležinkelio link. Kiekviena meilės istorija baigiasi sielvartu. Jeigu ne iš karto, tai vėliau. Jeigu ne vienam, tai kitam. Kartais abiem.

Tai kodėl mes nuolat trokštame meilės? Todėl, kad meilėje susitinka tiesa ir stebuklas. Fotografinio atvaizdo tiesa ir skrydžio oro balionu stebuklas.

Nors Barnabio būta užsisklendusio, o Bernar nelabai paisė faktų, galime teigti, kad jie susipažino Paryžiuje aštuntojo dešimtmečio viduryje. Velso princo patikėtiniui nebuvo sunku prieiti prie Dieviškosios Saros. Pirmiausia jis nusiuntė jai gėlių, pasižiūrėjo Bornjė spektaklį „La Fille de Roland"*, kuriame ji vaidino, apgalvojo pagiriamuosius žodžius ir tada nuėjo pas ją. Jis būgštavo rasiąs jos grimo kambarį, prigužėjusį *cohue* – išsipuoselėjusių Paryžiaus dendžių, tačiau, ko gero, lankytojus buvo spėta išrūšiuoti. Jis liko patenkintas tuo, kad visus ten buvusius pranoko ūgiu, o ji – liesumu. Kai ji priėjo prie jo, jam išsprūdo, kokia ji gyvenime atrodanti maža. Bernar jau ne kartą buvo tai girdėjusi.

– Ir tokia plona, – pridūrė ji, – kad galėčiau šmurkštelėti pro lietaus lašus nesušlapusi.

Sprendžiant iš Fredo išraiškos, jis beveik ja patikėjo. Ji nusijuokė, bet anaiptol ne pašaipiai. Jis jautėsi laisvai.

* „Rolano duktė". (Pranc.)

Tiesą sakant, taip jausdavosi beveik visur. Pradėkime nuo to, kad buvo anglas, puikiai kalbėjo septyniomis kalbomis ir, kaip kiekvienas karininkas, pratęs įsakinėti nuo Ispanijos iki Rusijos Turkestano, nesunkiai gebėjo įsiterpti į tokį štai būrį rėksmingų, bet mielų moterų gerbėjų, kurie, kaip jam atrodė, varžėsi vien laidydamiesi žodžiais.

Jie gėrė šampaną, kuriuo, be abejo, buvo pasirūpinęs vienas iš tų galantiškų kavalierių. Vyno Fredas visada gerdavo saikingai ir todėl pastebėjo, kaip gerbėjai vienas po kito taktiškai pasišalina, kol galiausiai tarp jo ir jos liko tik duenja, pavarde ponia Gerar.

– Taigi, *mon capitaine**...

– Ak, maldauju, ponia, tiesiog Fredai. Arba Frederikai. Žengdamas į jūsų grimo kambarį, laipsnius palieku už durų. Aš esu... – jis dvejojo. – Aš esu, galima sakyti, paprastas kareivis.

Jis ne tiek matė, kiek jautė, kaip ji apžiūrinėja puošnią jo aprangą: mundurą, kavaleristo kelnes, aulinius su pentinais ir kepurę, tam kartui paliktą ant pristatomojo staliuko.

– Ir su kuo gi jūs kariaujate? – paklausė ji šypsodamasi.

Jis nesumojo, ką atsakyti. Pagalvojo apie karus, kuriuose dalyvauja vien vyrai. Pagalvojo apie miestų apgultis ir tariamą vyrų priedermę rengti apgultis moterims, kol šios

* Mano kapitone. (Pranc.)

pasiduos. Tačiau šį kartą neturėjo ūpo puikuotis, o su metaforomis jam sekėsi prastai. Galiausiai jis atsakė:

– Ne per seniausiai, ponia, aš grįžau iš Odesos. Mane pasiekė žinia apie tėvo ligą. Artimiausias kelias ėjo per Paryžių. Tačiau miestas buvo komunos rankose. – Jis nutilo spėliodamas, ką aktorė mananti apie tą pavojingą užkratą skleidžiančią žudikų gaują. – Turėjau tik kelioninį krepšį ir uniforminį kavaleristo kardą. Buvau įspėtas, kad draudžiama turėti ginklą. Bet mano blauzdos ilgos ir aš įsikišau kardą į kelnes.

Jis nutilo ir ji jau pamanė, kad pasakojimas baigtas.

– Aišku, ėjau šlubčiodamas. Labai greitai mane suėmė komunos karininkas, kuriam mano koja pasirodė įtartinai nelanksti. Jis apkaltino mane slepiant ginklą. Aš tučtuojau pripažinau nusižengęs ir paaiškinau grįžtąs aplankyti sergančio tėvo ir ieškąs tiktai taikos ir ramybės. Baisiai nustebau, kai jis leido man keliauti toliau.

Dabar istorija iš tiesų buvo baigta, tačiau ji nepagavo jos esmės.

– O kaip jūsų tėvas?

– O! Kol pasiekiau Somerbį, jis jau buvo apsveikęs. Ačiū jums už rūpestį. Istorijos esmė... na, galiu tik pakartoti, ką pasakiau tam mane sulaikiusiam karininkui: į Paryžių atvykau ieškodamas vien taikos ir ramybės.

Ji nenuleido akių nuo šio milžiniško ūsuoto anglo su uniforma, laisvai kalbančio prancūziškai, tik kažkodėl

plonu ir veriamu balsu, visai nepritinkančiu tokiam jo stotui. O kadangi jos aplinkoje viešpatavo intrigos ir apsimetinėjimas, paprastumas visada ją sujaudindavo.

– Malonu tai girdėti, kapitone Fredai. Bet – kaip čia jums pasakius? Aš pati dar nesu pasiruošusi gyventi ramiai.

Dabar jis sutriko. Gal ji neteisingai jį suprato?

– Rytoj ateikite vėl, – pakvietė Sara Bernar.

– Rytoj ateisiu vėl, – pažadėjo Fredas Barnabis atsisveikindamas savo originalia maniera: kariškai ir su bohemišku įkarščiu.

Jos scenos personažai buvo aistringos, egzotiškos, tikrąja to žodžio prasme, operinės moterys. Diuma „Le Dame aux Caméllias"* ji suvaidino dar prieš tai, kai Verdis susidomėjo šiuo siužetu. O jos Toskos vaidmuo Sardu pjesėje „La Tosca" dabar žinomas tik iš Pučinio operos. Ji buvo operinis personažas, kuriam nereikia muzikos. Jos šeimyną sudarė tuntas meilužių ir gyvūnų žvėrynas. Meilužiai, regis, sutarė vienas su kitu, gal dėl to, kad kartu lengviau kęsti nuoskaudą, o gal dėl to, kad Sara mokėjo juos visus sudrauginti. Kartą ji pasakė, kad jeigu numirtų pirma laiko, jos gerbėjai ir toliau rinktųsi jos namuose. Tai, ko gero, buvo tiesa.

Jos žvėrynas iš pradžių buvo gana skurdus, vaikystėje ji augino dvi ožkas ir juodąjį strazdą. Vėliau juos užgožė

* „Dama su kamelijomis". (Pranc.).

laukinių gyvūnų padermė. Gastroliuodama Anglijoje, Liverpulyje, ji įsigijo gepardą, septynis chameleonus ir vilkšunį. Laikė beždžionę Darviną, liūtuką Ernanį II, šunis Likerį bei Vermutą. Naujajame Orleane ji nusipirko aligatorių, bet jis, prancūziška mada maitintas pienu ir šampanu, nugaišo. Taip pat ji laikė smauglį, kuris rijo sofos pagalvėles ir Sara pati gavo jį nušauti.

Fredo Barnabio tokia asmenybė nė kiek netrikdė.

Kitą vakarą, pasižiūrėjęs jos spektaklį ir nuėjęs į grimo kambarį, Barnabis išvydo daug matytų veidų. Jis neužmiršo parodyti deramo dėmesio poniai Gerar: ne kartą lankęsis svetimų šalių valdovų rūmuose, mokėjo atskirti pilkuosius jų kardinolus. Labai greitai – pranokdama drąsiausius jo lūkesčius – Sara priėjo prie Barnabio, įsikibo jam į parankę ir palinkėjo savo svitai labos nakties. Kai trijulė išėjo, Paryžiaus dabišių būrelis dėjosi neįsižeidęs. Gal ir iš tiesų neįsižeidė.

Jos karieta jie nuvyko į jos namus Fortuni gatvėje. Stalas padengtas, šampanas apdėtas ledu, o pro durų plyšį matyti milžiniškos bambukinės lovos kampas. Ponia Gerar išėjo ilsėtis. Jeigu ir buvo kur tarnų, jis jų nematė; jeigu ir buvo kur papūgų ar liūtukų, jis jų negirdėjo. Jis girdėjo tik jos balsą, kuris skaidrumu ir diapazonu pranoko visus žinomus muzikos instrumentus.

Jis papasakojo jai apie savo keliones, karinius susirėmimus, nuotykius su oro balionais. Patikėjo savo troškimą perskristi Šiaurės jūrą.

– Kodėl ne Lamanšą? – paklausė ji taip, tarsi būtų buvę nemandagu skristi kokia kita kryptimi, o ne tiesiai pas ją.

– Tokią mintį ir aš turėjau. Tik vėjai neleidžia, ponia.

– Sara.

– Ponia Sara, – pasitaisė jis ir iš reto dėstė toliau: – Dalykas toks, kad ir iš kokios pietų Anglijos vietos pakiltum, galiausiai vis tiek nusileisi Esekse.

– Kas tas Eseksas?

– Jums nereikia to žinoti. Ten nėra nieko egzotiško, tame Esekse.

Ji pažvelgė į jį kiek įtariai. Ar jis kalba rimtai, ar ironizuoja?

– Pietys ir pietvakaris vėjas nuneša į Eseksą. Tam, kad perskristum Šiaurės jūrą, reikia gero pastovaus vėjo iš vakarų. Bet, norint pasiekti Prancūziją, reikia šiaurio, o jis pučia retokai ir yra nepatikimas.

– Vadinasi, jūs neatskrisite manęs aplankyti balionu? – vylingai paklausė ji.

– Ponia Sara. Aš pasiryžęs atkeliauti pas jus bet kokia jau esančia ar dar neišrasta transporto priemone, ar jūs būtumėte Paryžiuje, ar Timbuktu. – Pats išsigandęs taip staiga išsprūdusio pareiškimo, jis skubiai dar įsidėjo į lėkštę šaltos fazanienos, tarsi tai būtų buvęs neatidėliotinos

svarbos reikalas. – Bet pagal mano teoriją, – pasakė jau kiek aprimęs, – skirtinguose aukščiuose vėjai ne visada pučia ta pačia kryptimi. Taigi, jeigu tave pagauna... priešinis vėjas...

– Esekso?

– Kaip tik toks – ir jeigu jis pradeda tave nešti, tu meti balastą ir kyli aukštyn, kur gali tikėtis pučiant šiaurį.

– O jeigu jis tenai nepučia?

– Tada lieka leistis į vandenį.

– Bet juk turbūt mokate plaukti?

– Taip, tik iš to menka nauda. Kai kurie oreiviai vilki kamštines liemenes tam atvejui, jeigu nusileistų į jūrą. Bet, mano įsivaizdavimu, tai žema. Manau, kad vyras turi priimti iššūkius.

Šie žodžiai liko be atsako.

Kitą dieną vienintelis dalykas, trukdęs jam svaigintis pergalės džiaugsmu, buvo klausimas: ar ne per daug viskas buvo paprasta? Sevilijoje su išdidžia Andalūzijos *señorita* jis daugybę valandų mokėsi vėduoklės kalbos: ką iš tikrųjų reiškia vienas ar kitas gestas, užsidengimas, taukštelėjimas. Gerai įvaldęs asistavimo meną, jis naudojosi juo skirtinguose žemynuose ir žavėjosi moterų koketavimu. Tačiau dar niekada nebuvo susidūręs su tokiu atvirumu, tokiu neslepiamu atsidavimu potraukiui ir ėjimu tiesiai prie reikalo. Jis, žinoma, suprato, kad tai nebuvo taip jau nekalta.

Fredas Barnabis – ne naivuolis, jis nemanė, kad malonė jam suteikta vien dėl jo asmens patrauklumo. Akivaizdu, kad ponia Sara niekuo nesiskiria nuo bet kurios kitos aktorės ir kad dabar iš jo tikimasi dovanų. O kadangi ji yra didžiausia savo meto aktorė, dovanos turi būti tiesiog prašmatnios.

Anksčiau Barnabis pats vadovaudavo savo flirto eigai: susidūrusios su tokia uniformuota didybe merginos imdavo nervintis ir jas tekdavo raminti. Dabar viskas klojosi atbulai, ir tai jį glumino, bet kartu ir jaudino. Dėl pasimatymų nebūdavo jokių dvejonių. Jis paprašo, ji paskiria. Kartais jie susitikdavo teatre, kartais jis važiuodavo tiesiai į jos namus Fortuni gatvėje, kurie dabar, atsiradus daugiau laiko jiems apžiūrėti, pasirodė jam lyg kokie rūmai ar menininko studija. Aksomu apmuštos sienos, ant biustų tupinčios papūgos, vazos didumo sulig sargybinio būdele ir tokia gausybė kybančių ir krintančių augalų kaip Karališkuosiuose Kju botanikos soduose. O tarp viso šio parodinio šėlsmo radosi tai, kas taip miela vyro širdžiai: pietūs, lova, miegas ir pusryčiai. Ko dar norėti? Jauti, kaip kraujas vaikšto gyslose. Ji pasipasakojo jam apie savo vaikystę, sunkumus, troškimus ir sėkmę. Ir apie tą sėkmę lydinčią konkurenciją ir pavydą.

– Apie mane prikalbama siaubingų dalykų, kapitone Fredai. Kad kepu kates ir valgau jų kailį. Kad mano pietų patiekalai iš driežų uodegų ir povų smegenėlių,

apskrudintų beždžionių svieste. Kad žaidžiu kroketą su žmonių kaukolėmis, įvyniotomis į Liudviko XIV perukus.

– Nieko sau sportas, – niūriai tarstelėjo Barnabis.

– Na, bet pakaks apie mane. Papasakokite man dar ką nors apie savo balionus, -- paprašė ji.

Jis susimąstė. Mesk kozirį, pasakė sau. Padaryk įspūdį, rodyk, ką turi geriausia.

– Pernai, – pradėjo jis, – su ponu Liusi ir kapitonu Kolviliu pakilau iš Krištolo rūmų. Vėjas pūtė čia iš pietų, čia iš vakarų. Mes skridome virš debesų ir, pagal mūsų spėjimus, kaip tik turėjome kirsti Temzės žiotis. Tiesiai mums virš galvų plieskė saulė ir, kaip taikliai pažymėjo kapitonas, pragariškai kepino. Taigi aš nusivilkau švarką ir, pasikabinęs jį ant inkaro kablio, atsakiau jam, kad skrydyje virš debesų vis dėlto esama šiokio tokio patogumo, nes džentelmenas viešai gali sėdėti vienmarškinis.

Jis nutilo ir nusijuokė, tikėdamasis atsakomojo juoko, kokio sulaukdavo Londone, bet ji tik nežymiai šypsojosi ir smalsiai žvelgė į jį. Sutrikęs dėl jos tylėjimo, jis suskato pasakoti toliau:

– O paskui, įsivaizduokite, sėdim sau, vėjelis vos dvelkia, tarsi nė nejudam, dirstelim žemyn – tikriau, vienas dirsteli, paskui sužiūra ir kiti – ir, tik pamanykit, kokį išvystam reginį! Po mumis – milžiniškas plunksninis debesis, užstojantis žemę, o gal upės žiotis apačioje, o jame – stulbinantis vaizdas. Saulė, – jis mostelėjo ranka patikslindamas

jos vietą, – ant to plataus debesies paviršiaus meta ryškų mūsų baliono šešėlį. Matėme dujų cilindrą, virves, pintinę ir, nuostabiausia, – aiškius savo galvų kontūrus. Įspūdis toks, lyg būtume žiūrėję į gigantišką savo pačių, savo ekspedicijos nuotrauką.

– Didesnę negu gyvenime.

– Taip, taip. – Tačiau Fredas suprato, kad gerokai perdėjo savo pasakojimą. Toks prisispyręs jos domėjimasis sukėlė jam paniką. Jis pasijuto subliūškęs.

– Mes abu tokie. Aš esu didesnė scenoje, kaip pats pastebėjote. O jūsų didumas ir gyvenime pranoksta natūralų.

Jis jautė, kaip širdis suspurdėjo ir pašoko aukštyn. Nusipelnė kritikos, o buvo apdovanotas. Kaip ir bet kuris kitas vyras, Fredas mėgo pataikavimą, bet ir vėl priėmė jos žodžius tiesiogiai. Čia ir glūdėjo jų padėties paradoksalumas. Pagal kasdieninio gyvenimo standartus, juodu buvo egzotiškos asmenybės, ir vis dėlto, būdamas su ja, jis neįžiūrėdavo jokios vaidybos, jokio apsimetinėjimo ar teatrinių kostiumų. Nors ir būtų vilkėjęs savo išeiginę karališkosios gvardijos kariškio uniformą, o ji – ką tik nusimetusi kailius ir skrybėlę, primenančią lizdą su nugaišusia pelėda. Jis turėjo prisipažinti esąs pusiau išmuštas iš vėžių ir galbūt kokiais trimis ketvirčiais įsimylėjęs.

– Jeigu kada nors skrisiu balionu, – pasakė ji švelniai ir svajingai šypsodamasi, – tai galvosiu apie jus. Pažadu jums tai. O aš visada tęsiu pažadus.

– Visada?

– Visada, jeigu pati taip nusprendžiu. Žinoma, kartais žadu tai, ko nė neketinu tesėti. Bet juk tai ir nėra pažadai, tiesa?

– Tuomet gal padarysite man garbę pasižadėdama kurią dieną pakilti su manimi?

Ji patylėjo. Ar jis per smarkiai užsimojo? Bet kokią tada prasmę turi atvirumas, jeigu negali sakyti to, ką manai, ką jauti?

– Bet, kapitone Fredai, ar balionui nebus sunkoka išlaikyti pusiausvyrą?

Tai buvo gera praktiška pastaba: jis sveria mažiausiai dvigubai daugiau už ją. Didžiumą balasto jie turės sudėti jos pusėje, bet prireikus dalį jo išmesti, teks pereiti į kitą pintinės kraštą... Jis kūrė teatrinį scenarijų, lyg viskas vyktų iš tikrųjų, ir tik po kurio laiko suabejojo, ar kartais ji nebus kalbėjusi visai apie kitką. Bet, kaip jau sakyta, metaforos nebuvo stiprioji jo pusė.

Ne, jis buvo įklimpęs ne trimis ketvirčiais.

– Iki pat ausų, – pasakė savo atspindžiui aukštame viešbučio numerio veidrodyje. Blausus jo rėmo auksas blanko prieš jo munduro galionų spindesį. – Iki pat ausų, kapitone Fredai.

Jis dažnai įsivaizduodavo šią akimirką, bandydavo suvokti, kuo ji skirsis nuo tų ankstesnių kartų, kai jis būdavo tik pusiau įsimylėjęs akių žvilgsnį, šypseną, suknelės šlamesį. Tokiais atvejais jis visada įsivaizduodavo kelias dienas į

priekį – ir kartais tos kelios dienos būdavo tiksliai tokios, kaip jis būdavo numatęs. O tada vaizduotė išsekdavo, aktualumas dingdavo, juk svajonė būdavo išsipildžiusi, geismas patenkintas. Dabar, nors geismas tam tikra prasme patenkintas, ir daug greičiau ir lengviau, negu jis būtų drįsęs svajoti, jis tik dar karščiau jos geidė. Tos trumpos su ja praleistos valandos pažadino norą būti kartu dar ilgiau, būti visą laiką. Tas nedidelis atstumas iš teatro į Fortuni gatvę kėlė ilgesnių nuotolių troškulį: į visas šalis, kuriose gyveno jos scenoje įkūnytos herojės, – o paskui ir į visus kitus pasaulio kraštus. Visur keliauti su ja. Kažkas buvo užsiminęs apie jos slavišką grožį. Ir štai jis įsivaizdavo, kaip keliaus su ja į rytus, lygindamas jos veido bruožus su aplinkinių bruožais tol, kol ji visai ištirps toje fiziognominėje aplinkoje ir liks tik jūra slavų ir jis, kapitonas Fredas. Jis įsivaizdavo jos smulkią, lanksčią figūrėlę šalia, sėdinčią ant žirgo raitomis, ne taip kaip kitos, tarsi vaidinančią dar vieną vyro vaidmenį. Matė, kaip jie joja tuo pačiu žirgu, jis užpakalyje, ji priekyje, ir jis, suėmęs ją glėbin, laiko vadeles.

Jis matė juodu kaip porą, turinčią bendrų interesų, kuriančią savo gyvenimą. Visada įsivaizduodavo juos kur nors judančius. Jis – jie abu – sklandė padebesiais.

Nors bohemiškas ir pasaulietiškas, Fredas Barnabis nebuvo toks rafinuotas kaip tie, kurie kas vakarą traukdavo į užkulisius geidaudami įmantresniais būdais paploti Sarai.

Bet jis buvo protingas ir matęs daug pasaulio. Taigi po savaitės ar dviejų jis susimąstė, kaip kiti galėtų jį vertinti, ir pats prakalbo už juos:

– Ji – moteris. Prancūzė. Aktorė. O koks jos moralės lygmuo?

Jis žinojo, ką pasakytų jo draugai ir kolegos karininkai. Kaip imtų šaipytis vos tik jam apie tai užsiminus. Bet juk jie apie nieką daugiau negalvoja, kaip tik apie banalybes, reputaciją ir paskalas. Kadaise patys laimingi lakstė paskui jaunutes čerkeses ir gražuoles kirgizų našles, žinodami, kad sugrįš namo ir ves anglę iš geros šeimos, kuriai širdies reikalai tokie pat paprasti ir aiškūs kaip daržovių lysvė. Vėlų vakarą, po taurės brendžio su soda, valandėlę galės atsiduoti ilgesingoms svajoms apie kitokią šypseną, tamsesnę odą, žodžius, šnibždėtus svetima, ne visai suprantama kalba. Paskui pareigingai sugrįš į šeimos židinį, po išmesto stiklelio šventai įsitikinę, kad jų gyvenimas susiklostė sėkmingai.

Fredas Barnabis buvo ne toks. Juolab ponia Sara. Su juo jinai nekoketavo. Tikriau pasakius, jos koketiškumas buvo ne apgaulė, ne taktika, bet pažadas. Jos akys ir šypsena buvo kvietimas, pasiūlymas, kurį jis priėmė. Tai, kad vėliau ponia Gerar užsiminė apie auskarus, kurie poniai Sarai krito į akį, ir kad jis jai juos nupirkęs, ir kad ji buvusi dėkinga, bet nė kiek nenustebusi, reiškė tą patį atvirumą. Tad savo pašaipūnams karininkams jis atsakytų štai ką: o

jūs ar neperkate dovanų savo nekaltoms rausvaskruostėms Anglijos sužadėtinėms ir ar jos nenustemba jas gavusios taip nuostabiai natūraliai, kad jūs beveik tuo patikite? Tuo tarpu ponia Sara visada – tegu tas „visada“ tetruko vos kelias savaites – buvo su juo atvira.

Ji neturėjo įtarios šeimynos, kuriai būtų reikėję įsiteikinėti. Ponia Gerar buvo kartu ir frontas, ir užnugaris, ir *état-major**. Kapitonas Fredas pripažino ir vertino lojalumą. Jiedu suprato vienas kitą, ir kai įvykiai paragindavo jį būti dosnų, ji priimdavo pinigus ramiai ir oriai. Be jos, ponia Sara dar turėjo sūnų, draugišką vaikinuką, kurį būtų smagu pamokyti sportuoti ir medžioti. Europos žemyne vis dar stinga tokio pobūdžio lavinimo. Ispanai didžiuojasi nušovę perinčią kurapką. Kartą Po jis buvo pakviestas dalyvauti medžioklėje. Vietiniai vilko maiše anyžių aliejuje pamirkytą lapę, kad beuosliai jų skalikai nepamestų kelio. Jam skirtas arklys buvo toks žemas, kad kulnai vilkosi žeme, ir po kokių dvidešimties minučių medžioklė buvo baigta.

Jis mielai paliktų Angliją. Tenai turi gerų draugų, bet širdis veržiasi į tokius kraštus, kur karštis ir dulkės. Ir nors greičiausiai jo gyslomis teka grynai angliškas Eduardo Ilgablauzdžio kraujas, tai ne visiems akivaizdu. Jam nebuvo paslaptis, ką kai kas slapta galvojo, nes įkaušę beveik

* Štabas. (Pranc.)

išrėždavo jam tai į akis. Kai dar tarnavo jaunesniuoju karininku, valgykloje pulko draugai nuolat traukdavo jį per dantį, esą jis panašus į italų baritoną. „Barnabi, padainuok!“ – skanduodavo bičiuliai. Ir kiekvieną kartą, kol jiems tai nusibodo, jis atsistodavo ir padainuodavo ne kokią ariją iš operetės ar nešvankų kupletą, bet paprastą ir smagią vidurio Anglijos grafysčių dainą.

Vienas toks išpuikęs jaunas leitenantas, pavarde Dajeris, vis užmesdavo, kad jis galbūt žydas. Ne taip tiesiai, bet aiškiomis užuominomis. „Pinigai? Paklauskim Barnabio.“ Gana tiesmukiškai. Po kelių tokių pastabų jis pasivedė leitenantą Dajerį į šoną ir pasišnekėjo su juo taip, lyg jie nebūtų vilkėję uniformų. Ir tuo viskas baigėsi. Bet Barnabis neužmiršo.

Taigi, tas faktas, kad ponia Sara buvo žydė, per daug jam nerūpėjo. Iš prigimimo žydė, atsivertusi į katalikybę. Jis nesivaržydavo reikšdamas nuomonę dėl vienos rasės pranašumo prieš kitą, bet į žydus tarėsi žiūrįs geranoriškiau negu dauguma jo pažįstamų prancūzų. Taigi tam tikra prasme jis pats prisišaukė tokį išankstinį nusistatymą apie save ir Dajeris norėdamas būtų galėjęs juos abu laikyti netikrais žydais.

Taigi, savaitėms bėgant, jų ateitį jis ėmė įsivaizduoti vis aiškiau. Jis atsistatydins iš tarnybos. Paliks Angliją, o jinai – Paryžių. Žinoma, ji ir toliau žavės pasaulį, bet jos

talentas neturi būti eikvojamas diena po dienos, vakaras po vakaro. Vieną sezoną ji vaidins čia, kitą kitur, o tarpuose keliaus po tokias vietas, kuriose dar nėra žinoma. Jųdviejų bohemiškumas sukurs naują bendrabūvio tipą. Meilė ją pakeis, kaip dabar keičia jį. Kaip būtent pakeis – jis tiksliai nežinojo.

Kadangi galvoje jam viskas jau buvo susidėlioję, pribrendo laikas apie tai prabilti. Ne dabar, žinoma, ne tarp pietų ir lovos. Apie tai reikia kalbėti rytą. Pakiliai nusiteikęs jis ėmėsi įdarytos anties šlaunelės.

– Kapitone Fredai, – pradėjo ji ir jis pagalvojo, kad žodis „palaima" jam reiškia galimybę visą likusį gyvenimą girdėti tuos du žodžius, tariamus šito balso, su šiuo prancūzišku akcentu. – Kapitone Fredai, kokią jūs įsivaizduojate skrydžių ateitį? Žmogaus skrydžių, tikriau, žmonių, vyrų ir moterų, drauge kylančių į atmosferos aukštybes?

Jis atsakė į jam užduotą klausimą.

– Aeronavigacijoje svarbiausia lengvumas ir galia, – tarė jis. – Pastangos – tarp jų ir mano – varyti į priekį ir vairuoti oro balionus kol kas nedavė vaisių. Ir, ko gero, neduos. Neabejotina, kad ateitis priklauso sunkesniems už orą aparatams.

– Suprantu. Gaila, kad dar nė sykio nebuvau pakilusi balionu.

Jis atsikrenkštė.

– Ar galiu paklausti kodėl, mano brangioji?

– Žinoma, kapitone Fredai. Skraidymas balionu reiškia laisvę, ar ne taip?

– Sutinku.

– Jis skrieja ten, kur užsigeidžia gamta. Ir tai pavojinga.

– Sutinku.

– Na, o sunkesnė už orą mašina, kaip aš įsivaizduoju, turės būti varoma variklio. Ir vairuojama valdymo rankenėlėmis, kad galėtų kilti ir leistis. Ir ji bus ne tokia pavojinga.

– Be abejo.

– Nesuprantate, ką noriu pasakyti?

Barnabis susimąstė. Ar jis nesupranta todėl, kad ji moteris, ar kad prancūzė, ar kad aktorė?

– Bijau, aš vis dar tarp debesų, ponia Sara.

Ji vėl nusišypsojo, šįkart ne aktorės šypsena, nebent – staiga toptelėjo jam – aktorės savo gebėjimų arsenale turi ir neaktoriškų šypsenų.

– Aš nesakau, kad karas geriau už taiką. Šito aš nesakau. Bet pavojus geriau už saugumą.

Dabar jis tarytum pagavo jos mintį, bet jam jinai buvo visai ne prie širdies.

– Aš vertinu pavojus kaip ir jūs. Jie lydės mane visą gyvenimą. Visada eisiu ten, kur šaukia pavojus ir nuotykiai. Visada ieškosiu kovos. Jeigu mano šaliai manęs reikės, būtinai atsiliepsiu.

– Malonu tai girdėti.

– Bet...

– Bet?

– Ponia Sara, ateitis priklauso sunkesnėms už orą mašinoms. Kad ir kaip mes, balionautai, to nenorėtume.

– Ar mes dėl šio klausimo jau nebūsime sutarę?

– Taip. Bet aš norėjau pakalbėti apie kitką.

Jis nutilo. Ji laukė. Jis žinojo, kad ji supranta, kur link jo sukama.

– Mes – bohemos žmonės, – prakalbo vėl. – Abu keliautojai, niekieno nevaržomi. Mudu nepaklūstame įprastinei gyvenimo tėkmei. Nesileidžiame nurodinėjami.

Jis nutilo, ji laukė.

– Ak, dėl Dievo meilės, ponia Sara. Jūs žinote, ką aš noriu pasakyti. Meskime tas metaforas į šalį. Aš ne vienintelis iš pirmo žvilgsnio jus įsimylėjęs vyras ir bijau, kad ne paskutinis. Bet aš myliu jus taip, kaip dar niekada nieko nemylėjau. Mes esame giminingos sielos, tą tikrai žinau.

Jis žiūrėjo į ją nenuleisdamas akių. Ji atsakė, kaip jam pasirodė, tobulai ramiu žvilgsniu. Bet ar tai reiškė sutikimą, ar abejingumą?

– Mudu – jau suaugę. Pažįstame pasaulį. Aš – ne kabinetinis kareivis. Jūs – ne inženiu. Tekėkit už manęs. Dedu jums prie kojų savo kardą ir širdį. Atviriau nemoku pasakyti.

Jis laukė jos atsakymo. Jos akys tarytum sužvilgo. Ji uždėjo delną jam ant rankos.

– *Mon cher*[*] kapitone Fredai, – prabilo ji, bet jos tonas buvo toks, kad jis pasijuto esąs veikiau mokyklinukas, o ne karališkosios gvardijos kariškis. – Niekada nelaikiau jūsų kabinetiniu kareiviu. Pagarba jums neleistų man nerimtai vertinti jūsų žodžių. Ir aš jaučiuosi labai pamaloninta.

– Bet?..

– Bet. Taip, tą žodį gyvenimas mums primeta dažniau negu norėtume, dažniau negu galima įsivaizduoti. Bet... gerbdama jūsų atvirumą atsakysiu taip pat atvirai. Bet... aš nesu sukurta laimei.

– Nejaugi galite taip sakyti po visų šių savaičių ir mėnesių...

– O taip, bet vis dėlto galiu. Ir sakau. Aš sukurta pojūčiams, malonumui, šiai akimirkai. Aš nuolat ieškau naujų pojūčių, naujų emocijų. Tokia ir liksiu, kol mano gyvenimas pasibaigs. Mano širdis trokšta daugiau aistros, negu bet kuris – bet kuris vienas – žmogus man gali suteikti.

Jis nusisuko nuo jos. Vyrui tai buvo nepakeliama.

– Jūs turite suprasti, – kalbėjo ji. – Aš niekada netekėsiu. Pažadu jums. Visada būsiu, kaip jūs sakote, balionaute. Niekada su niekuo nesėsiu į tą sunkesnę už orą mašiną. Ką aš galiu padaryti? Nepykite. Galite laikyti mane netobula asmenybe.

Jis susikaupė paskutiniam bandymui.

[*] Mano brangusis. (Pranc.)

– Ponia Sara, – mes visi netobuli. Aš toks pat netobulas kaip jūs. Todėl mes ir ieškome kito. Kad būtume tobuli. Aš taip pat neketinau vesti. Ne todėl, kad tai visuotinai priimtas dalykas. Tiesiog anksčiau pristigdavau drąsos. Santuoka, pasakysiu jums atvirai, kur kas pavojingesnis dalykas nei gauja laukinių su ietimis. Nebijokite, ponia Sara. Neleiskite, kad baimė spręstų už jus. Taip mėgdavo sakyti mano pirmasis dalinio vadas.

– Tai ne baimė, kapitone Fredai, – švelniai pasakė ji. – Tai savęs pažinimas. Ir nepykite ant manęs.

– Aš nepykstu. Jūs mokate pyktį visiškai nuginkluoti. Aš pykstu ant pasaulio, kuris sukūrė jus, kuris sukūrė mus, kad visa tai... kad visa tai šitaip...

– Kapitone Fredai. Jau vėlu, ir mes abu pavargę. Ateikite rytoj į mano grimo kambarį, gal tada suprasite.

(Skliausteliuose – kita meilės istorija. Edmonas Gonkūras, 1893 metais aplankęs Nadarą ir jo kalbos sutrikimą turinčią žmoną Senaro miške, tais pačiais metais prieš savo pjesės *Fosten* skaitymą atvyksta pietų pas Sarą Bernar. Kadangi ponia vis dar negrįžusi iš repeticijos, rašytojas nuvedamas į studiją, kurioje ji priima svečius. Esteto akis negailestingai vertina chaotišką aplinką – pasibaisėtiną viduramžiškų indaujų, „marketri“ puošybos spintelių, Čilės statulėlių ir primityvių muzikos instrumentų bei „pigių rytietiško meno objektų“ kratinį. Grynai asmeninį skonį

liudija nebent poliarinių lokių kailiai, išdėlioti kampe, kur Bernar (dažnai, kaip ir tą vakarą, vilkėdama baltai) mėgsta rengti priėmimus. Tarp šio teatrališko jaukalo Gonkūras taip pat pastebi mažytę, bet įtemptą jausmų dramą. Studijos viduryje viename narve uždarytos maža beždžionėlė ir papūga milžinišku snapu. Beždžionėlė be atvangos siaučia, vartosi ant trapecijos ir nuolat puldinėja prie papūgos peštelėti „kankinei“ plunksnų. Ir nors papūga įmanydama vienu gaistu perkąstų beždžionėlę perpus, ji nieko nedaro – tik rėkauja gailiu, širdį veriančiu balsu. Gonkūrui gaila vargšės papūgos ir jis išreiškia pasibaisėjimą tuo, kokį gyvenimą ji priversta kęsti. Į tai jam atsakoma: esą kartą paukštis jau buvęs atskirtas, bet vos nenugaišęs iš sielvarto. Atsigavęs tik vėl įkeltas į narvą pas savo kankintoją.)

Jis nusiuntė jai prieš spektaklį gėlių. Žiūrėjo, kaip ji vaidina Adrieną Lekuvrer, praėjusio šimtmečio aktorę, kurią nužudė varžovė. Paskui nuėjo į jos grimo kambarį. Ji buvo žavinga. Ją supo vis tie patys veidai. Visi kalbėjo tą patį kaip ir visuomet, kartojo tuos pačius komplimentus. Atsisėdęs prie ponios Gerar, jis atsargiai kvotė ją, mėgindamas apčiuopti kokią naują taktiką, slaptą būdą tikslui pasiekti, tik staiga pajuto visus tarytum nuščiuvus. Pakėlęs akis išvydo ją įsikibusią į parankę nedidelio ūgio nupiepusiam prancūzui beždžionės veidu, besiramsčiuojančiam idiotiška lazdele.

– Labanakt, džentelmenai.

Pasigirdo supratingas bendrininkų murmesys, toks pat, koks buvo tą jo pirmąjį vakarą su ja. Ji pasižiūrėjo į jį ir linktelėjo, paskui lyg niekur nieko nukreipė žvilgsnį kitur. Ponia Gerar atsistojo ir palinkėjo jam labos nakties. Jis žiūrėjo, kaip ponia Sara išeina. Štai ir sulaukė atsakymo. Vanduo buvo ledinis, o jis neturėjo nė kamštinės liemenės.

Ne, jis nepyko. O ir grimo kambaryje besitrainiojantiems dabišiams pakako gerų manierų nekreipti dėmesio į tai, kas įvyko, ir neužsiminti, kad kažkas panašaus – ne, visiškai tas pats – anksčiau yra nutikę ir jiems. Jie pasiūlė jam dar šampano ir mandagiai pasiteiravo apie *le Prince de Galles**. Patys laikėsi padorumo taisyklių ir gerbė jo padorumą. Bent jau šiuo atžvilgiu jis jiems nieko negalėjo prikišti.

Bet jis niekada neprisidės prie jų būrio, niekada nebus tų išsišiepusių buvusių jos meilužių palydos narys. Toks elgesys jam atrodė atgrasus, iš esmės amoralus. Jis atsisakė iš meilužio virsti mielu bičiuliu. Toks persimainymas ne jam. Juolab neketino susidėjęs su savo nelaimės broliais pirkinėti jai egzotiškų dovanų – pavyzdžiui, snieginio leopardo. Pykti jis nepyko. Bet kol dar nebuvo užliejusi skausmo banga, baisiai krimtosi. Juk atvėrė jai visą savo

* Velso princas. (Pranc.)

širdį, parodė, ką turi geriausia, bet to nepakako. Jis laikė save bohemišku žmogumi, bet ji pasirodė net bohemiškesnė už jį. Be to, jis nesuprato jos pasiaiškinimo.

Skausmas neatlėgo keletą metų. Jis malšino jį kelionėse ir kare. Su niekuo apie tai nekalbėjo. Jeigu kas klausdavo, kodėl toks paniuręs, atsakydavo, kad jį veikiantis melancholiškas pelėdos ūbavimas. Klausėjas dažniausiai viską suprasdavo ir daugiau nebekamantinėdavo.

Ar jis buvo naivus, ar perviršt tuščiagarbis? Greičiausiai ir viena, ir kita. Gali gyventi bohemišką ir nuotykingą gyvenimą, bet vis tiek turi laikytis kokios nors sistemos, kokios nors nustatytos tvarkos, kuri padėtų tau išgyventi, net jeigu – net kai – maištauji prieš ją. Kariuomenės taisyklės tokią tvarką užtikrina. Tačiau visur kitur – iš kur žmogui žinoti, kuri tvarka tikra, o kuri ne? Šitas klausimas nedavė jam ramybės. Buvo ir dar kitas: ar ji viduje buvo tokia, kaip iš paviršiaus? Ar ji buvo nuoširdi, ar tik vaidino nuoširdžią? Kapstydamasis po praeitį vis ieškojo įrodymų. Ji jam sakė visada tesinti pažadus – nebent neketintų jų tesėti. Ar ji kada nors netesėjo pažado? Į galvą neateidavo nė vieno atvejo. Ar ji sakė jam, kad myli? Taip, žinoma, daug kartų, bet tai buvo jo vaizduotė – suflerio balsas į ausį, pridurdavęs „amžinai“. Jis nepaklausė jos, kaip ji mylinti. Koks įsimylėjėlis to klausia? Tie saldūs brangžodžiai vargu ar kada būna reikalingi paaiškinimo.

Dabar jis suprato, kad jeigu būtų paklausęs jos, ji būtų atsakiusi: „Aš mylėsiu tave tiek, kiek mylėsiu." Ko dar įsimylėjėliui norėti? O sufleris vėl būtų šnipštelėjęs: „Tai reiškia – amžinai." Toks tat vyro tuštybės matas. Tai gal jų meilė buvo vien jo vaizduotės padaras? Tuo jis negalėjo, nenorėjo patikėti. Jis mylėjo ją taip karštai, kaip tik įmanoma, visus tris mėnesius, ir ji atsakė jam tuo pačiu, skirtumas tik toks, kad jos meilė turėjo laiko nustatymo mechanizmą. Veltui jis būtų klausęs jos apie buvusius meilužius, kiek tie išsilaikę, juk netgi jų nesėkmė, jų laikinumas būtų žadėję jam pasisekimą – tuo tiki kiekvienas mylintis.

Ne, nusprendė Fredas Barnabis, viduje ji buvo tokia pat, kaip iš paviršiaus. Čia jis apgaudinėjo save. Bet jeigu stovėjimas ant žemės neapsaugo tavęs nuo skausmo, verčiau būti aukštai tarp debesų.

Daugiau jis niekada nemėgino susitikti su ponia Sara. Jai atvykus į Londoną, rado dingstį išvažiuoti iš miesto. Po kurio laiko Barnabis jau pajėgė ramiai skaityti pranešimus apie dar vieną jos triumfą. Dažniausiai pajėgdavo visą šį epizodą vertinti iš sveiko proto pozicijos, prisiminti jį, kaip praeityje likusį įvykį, dėl kurio nė vienas nėra kaltas ar pasielgęs žiauriai, tiesiog juodu nesusikalbėję. Bet ne visada galėdavo išlikti toks ramus ir tenkintis panašiais aiškinimais. Tokiomis valandėlėmis atrodydavo sau kvailiausias

iš visų gyvų padarų. Kaip tas smauglys, įnikęs ryti sofos pagalvėles ir nesiliovęs tol, kol ponia Sara jį nušovė. Jis taip pat jautėsi nušautas.

Tačiau Barnabiui vis dėlto buvo lemta vesti, sulaukus brandaus trisdešimt septynerių metų amžiaus. Jo žmona buvo Elizabetė Hokins Vičed, airių baroneto duktė. Jis norėjo ar tikėjosi suteikti savo gyvenimui tolygumo, tačiau tai ir vėl jam buvo užginta. Po tuoktuvių žmona susirgo džiova ir jų medaus mėnuo iš Šiaurės Afrikos persikėlė į Šveicarijos sanatoriją. Po vienuolikos mėnesių Elizabetė padovanojo Fredui sūnų, bet pati didesnę gyvenimo dalį buvo įkalinta Aukštosiose Alpėse. Kapitonas Fredas, dabar majoras Fredas, o vėliau pulkininkas Fredas, vėl pradėjo keliauti ir kariauti.

Ir vėl atsidavė savo balionų aistrai. 1882 metais jis pakilo iš Doverio dujų gamyklos ketindamas pasiekti Prancūziją. Pakibęs virš Lamanšo jis, suprantama, prisiminė Sarą Bernar. Šį skrydį sau buvo pažadėjęs jau seniai, tik dabar jis nebuvo skirtas, kaip ji anuomet koketiškai pasiūlė, jai aplankyti. Nors apie savo romaną nepasakojo niekam, kai kas įtarinėjo ir retsykiais – po kortų partijos Prato džentelmenų klube, per vėlyvą vakarienę, kurios metu buvo patiekiama kiaušinienė su kumpiu ir alus, – mėgindavo atsargiai apie tai užsiminti. Bet jis niekada neprarydavo jauko. Dabar, kybodamas ore, girdėjo vien tik jos balsą. *Mon cher* kapitone Fredai. Po šitiek metų jam vis dar buvo

skaudu. Ūmiai jis griebėsi cigaro. Tai buvo neapgalvotas poelgis, bet tą akimirką jam buvo vis vien, kad gyvenimas susprogs. Mintimis jis sugrįžo į Fortuni gatvę, pas tas skaisčiai mėlynas akis, ugninius kaip degantis krūmas plaukus; prisiminė didžiulę bambukinę lovą. Atsipeikėjęs išmetė jūron pusiau surūkytą cigarą, taip pat dalį balasto ir ėmė kilti aukštyn tikėdamasis pagauti šiaurės vėją.

Jam nusileidus prie Montinji pilies, prancūzai, kaip visada, buvo svetingi. Jie visai neėmė į galvą jo erzinimo dėl britų politinės sistemos pranašumo, tik vis krovė valgių į lėkštę ir pasiūlė surūkyti dar vieną cigarą daug saugesnėje vietoje prie jų židinio.

Sugrįžęs į Angliją jis sėdo ir parašė knygą. Savo skrydį atliko kovo 23 dieną. Po trylikos dienų, balandžio 5-ąją, „Samson Low“ leidykla išleido knygą pavadinimu *Skrydis per Lamanšą ir kiti nuotykiai ore.*

Tos dienos išvakarėse, 1882 metų balandžio 4-ąją, Sara Bernar ištekėjo už Aristido Damalio, buvusio graikų diplomato, dabar aktoriaus ir tuščiagarbio mergišiaus (taip pat švaistūno, lošėjo ir morfinisto). Kadangi jis buvo graikas ortodoksas, o jinai žydė Romos katalikė, paprasčiausia ir greičiausia susituokti buvo Londone, ir jie tą padarė Šv. Andriejaus protestantų bažnyčioje Velso gatvėje. Ar ji nusipirko Barnabio knygą savo medaus mėnesio skaitiniams, nežinia. Santuoka buvo katastrofiška.

Po trejų metų, neteisėtai prisidėjęs prie Lordo Vulslio ekspedicijos išvaduoti generolą Gordoną Chartume, Barnabis krito Abu Klea mūšyje vienam iš Mahdžio kareivių smeigus ietimi jam į kaklą.

Ponia Barnabi ištekėjo dar kartą, ji taip pat pagarsėjo kaip produktyvi rašytoja. Praėjus dešimčiai metų nuo pirmojo vyro mirties, ji išleido žinyną, šiuo metu jau tapusį retenybe, pavadinimu *Patarimai, kaip fotografuoti sniegą.*

GELMĖS NETEKTIS

Sudėk į daiktą du žmones, niekada iki tol nebuvusius drauge, ir gali atsitikti taip, kaip pamėginus sujungti vandenilio balioną su karšto oro balionu: kaip jums labiau patiktų – driokstelėti žemėn ir užsiliepsnoti ar užsiliepsnoti ir driokstelėti žemėn? Bet kartais tai pavyksta, tada atsiranda kažkas nauja, ir pasaulis tampa kitoks. O paskui, anksčiau ar vėliau, dėl vienos ar kitos priežasties, vienas iš tų žmonių atimamas iš kito. Ir tai, kas atimama, yra nepalyginamai daugiau nei ankstesnė suma. Gal matematiškai tai ir neįmanoma, bet emociškai įmanoma.

Abu Klea kautynių lauką nuklojo „ordos kritusių arabų“, kurie „neišvengiamai liko nepalaidoti“. Tačiau nė vienas neliko neapžiūrėtas. Vyrai ant riešo buvo pasirišę odinį raištį su malda, kurią sukūrė pats Mahdis, pažadėjęs savo kareiviams, kad ji pavers britų kulkas vandeniu. Meilė teikia panašų tikėjimo ir nepažeidžiamumo jausmą. Ir kartais, o gal net dažnai, ji iš tiesų apsaugo. Mes šmirinėjame tarp kulkų, kaip Sara Bernar tikino šmirinėjanti tarp

lietaus lašų. Bet staiga ietis įsminga mums į kaklą. Nes kiekvienoje meilės istorijoje slypi sielvarto istorija. Jaunystėje pasaulis dalosi į tuos, kurie turėjo intymių santykių, ir tuos, kurie neturėjo. Vėliau į tuos, kurie pažino meilę, ir tuos, kurie jos nepažino. Dar vėliau – tuo atveju, jeigu mums pasiseka (arba, kita vertus, nepasiseka) ją pažinti, – jis dalosi į tuos, kurie patyrė sielvartą, ir tuos, kurie ne. Šie padalinimai absoliutūs, tai atogrąžos, kurias mes kiekvienas kertame.

Mudu išgyvenome drauge trisdešimt metų. Man buvo trisdešimt treji, kai susitikome, ir šešiasdešimt dveji, kai ji mirė. Mano gyvenimo širdis, mano širdies gyvenimas. Ir nors senatvė jai buvo atgrasi, – būdama dvidešimties ji vylėsi neperžengsianti keturiasdešimties ribos, – aš laimingas svajojau apie ilgą mudviejų gyvenimą kartu: apie tą metą, kai viskas sulėtės ir aprims, kai mes kartu puoselėsime savo prisiminimus. Įsivaizdavau, kaip ją sarginu; įmanydamas būčiau galėjęs įsivaizduoti – nors to nedariau – save kaip Nadarą, braukiantį plaukus jai nuo pablyškusių smilkinių, įgundantį atlikti visus slaugos darbus (nesvarbu, kad ji gal nebūtų norėjusi būti tokia priklausoma). Vietoj viso to vasarai baigiantis – tik nerimas, baimė, panika, siaubas. Trisdešimt septynios dienos nuo diagnozės iki mirties. Visą laiką stengiausi neapgaudinėti savęs, žvelgti nelaimei į akis, kol ėmiau kažkaip beprotiškai aiškiai suvokti visa, kas

vyksta. Išėjęs iš ligoninės ir važiuodamas autobusu namo pagaudavau save su apmaudu stebeilijantį į keleivius, paprasčiausiai grįžtančius po darbo namo. Kaip jie gali taip tingiai ir nieko nesuvokdami sėdėti, atstatę savo abejingus profilius, kai pasaulis tuoj negrįžtamai pasikeis?

Toks kasdieniškas ir unikalus reiškinys kaip mirtis mums yra sunkiai suvokiamas. Kaip pasakė E. M. Forsteris: „Viena mirtis gali būti suprantama, bet kitos ji nepadeda suprasti." Todėl ir ją lydintis sielvartas yra mums neįsivaizduojamas: ne tiek jo trukmė ir gelmė, bet pobūdis ir stiprumas, jo apgaulingumas ir netikros viltys, jo atsikartojimai. Taip pat pirminis jo šokas: staiga tu atsiduri ledinėje Šiaurės jūroje vien su juokinga kamštine liemene veltui tikėdamasis, kad jinai tave išgelbės.

Tu niekada negalėsi pasiruošti tai naujai realybei, į kurią esi panardinamas. Aš pažinojau moterį, kuri manė ar tikėjosi pajėgsianti. Jos vyras ilgai merdėjo nuo vėžio. Būdama praktiška, ji iš anksto užsisakė sąrašą rekomenduojamos klasikinės literatūros, aprašančios netekties patirtį. Kai išmušė valanda, visa tai nebeturėjo vertės. „Valanda", kuri trunka keletą dienų, o atrodo – mėnesių mėnesius.

Daug metų aš retsykiais vis prisimindavau vienos rašytojos pasakojimą apie savo pagyvenusio vyro mirtį. Gedėdama jo ji dažnai girdėdavo vidinį tiesos balsą murmant: „Aš

laisva.“ Kai išmušė mano valanda, prisiminiau tai, baimindamasis to suflerio šnabždesio, kuris skambėtų kaip išdavystė. Bet jokio tokio balso, jokių tokių žodžių aš neišgirdau. Vieno sielvartas nepadeda suprasti kito.

Sielvartas, kaip mirtis, yra kasdieniškas ir ypatingas. O štai jums ir kasdieniškas palyginimas. Pakeitęs automobilį, staiga pastebi, kiek daug keliuose tokios pat markės automobilių. Jie krinta į akį kaip niekad anksčiau. Tapęs našliu, staiga aplinkui pastebi visas našles ir našlius. Anksčiau ir vieni, ir kiti buvo daugiau ar mažiau nematomi, ir kitiems vairuotojams bei nenašliams taip ir lieka nematomi.

Sielvartaujame kiekvienas savaip. Tai taip pat atrodytų akivaizdu, bet tokiu metu niekas nebeatrodo ir nebėra akivaizdu. Mirė draugas, paliko žmoną ir du vaikus. Kaip jie tai priėmė? Žmona ėmėsi pertvarkyti namus. Sūnus užsidarė tėvo kabinete ir neišėjo tol, kol neperskaitė visų iki vienos žinučių, dokumentų, visų aliai vieno raštiškų priminimų apie tėvą. Duktė prigamino popierinių žibintų ir paleido į ežerą, kai į jį buvo suberti tėvo pelenai.

Kitas draugas mirė staigia tragiška mirtimi svetimame oro uoste prie bagažo išdavimo juostos. Žmona buvo nuėjusi vežimėlio lagaminams. Grįžusi pamatė aplink kažką susibūrusius žmones. Matyt, kieno nors lagaminas plyšo,

pamanė. Bet ne, plyšo jos vyro širdis, ir jis jau buvo negyvas. Po metų ar dvejų, kai mirė mano žmona, draugo našlė man parašė: „Esmė ta, kad gamta tiksliai viską atmatuoja – skausmas atitinka netektį, todėl tam tikra prasme žmogus skausmu, ko gero, mėgaujasi. Jeigu jis nebūtų svarbus, tai jo ir nebūtų." Mane tie žodžiai guodė, ilgai laikiau jos laišką ant stalo, nors abejojau, ar kada nors pradėsiu mėgautis skausmu. Bet tuomet dar buvau tik kelio pradžioje.

Dabar jau tikrai žinau, kad čia tinka tiktai senieji žodžiai: mirtis, sielvartas, graudulys, liūdesys, širdgėla. Jokiu būdu ne šiuolaikiški maskuojantys ar perimti iš medicinos. Sielvartas yra žmogiška, ne medicininė, būsena ir nors esama tablečių, padedančių mums jį – ir visa kita aplinkui – užmiršti, gydyti jos negydo. Sielvartaujantieji jaučiasi ne prislėgti, o nusiminę, ir jų nusiminimas yra gilus ir tolygiai, matematiškai tiksliai atseikėtas (skausmas atitinka netektį). Vienas eufemizmas, kurio ypač negalėdavau pakęsti, buvo „išėjo anapilin". „Girdėjau, kad jūsų žmona išėjo anapilin (galima pamanyti, kad į kokį klubą, kavinę, restoraną?), užjaučiu." Žodžio „mirė" žmonėms juk neprimesi, net jeigu pats jį vartoji. Esama ir tarpinio varianto. Per vieną renginį, į kurį paprastai ateidavome abu su žmona, vienas pažįstamas priėjęs tiesiog pasakė: „Kai ko trūksta." Tai buvo teisinga tiek viena, tiek kita prasme.

*

Vieno sielvartas nepadeda suprasti kito, bet jie abu gali iš dalies sutapti. Todėl išgyvenantieji netektį tampa tarytum bendrininkais. Tik jie žino tai, ką žino, nors kiekvieno žinojimas kitoks. Tu įžengei į veidrodį, tarsi Kokto filme, ir atsidūrei kitokios logikos ir modelio pasaulyje. Mažas pavyzdys. Treji metai prieš žmonos mirtį mano senas bičiulis poetas Kristoferis Ridas taip pat tapo našliu. Jis ėmė rašyti apie tai, kaip mirė jo žmona ir kas buvo po to. Viename eilėraštyje yra eilutės, kaip gyvieji neigia mirusiuosius:

> Aš irgi susidūriau su įsisenėjusiais tabu,
> Kai kartą vakare prie stalo įžūliai drįsau
> prašnekti apie velionę savo žmoną.
> Staiga mane apkurtino tyla ir išgąstingas
> susirinkusiųjų siaubas.

Pirmą kartą perskaitęs tas eilutes, pamaniau: na ir keisti tie tavo draugai. Ir dar: juk iš tiesų tu nemanei, kad elgiesi įžūliai? Vėliau, kai atėjo mano eilė, aš viską supratau. Nuo pirmųjų dienų apsisprendžiau (nors, turint omenyje, kas darėsi mano galvoje, greičiau buvau tokio sprendimo užvaldytas) apie žmoną kalbėti kada tik panūdęs ar pajutęs būtinybę: trumpam prisiminti ją kalbantis su žmonėmis atrodė visai normalu – nors „normalumas“ buvo jau kadai dingusi sąvoka. Aš netrukau pajusti, kaip sielvartas išrūšiuoja tuos, kurie supa sielvartaujantįjį, kaip patikrinami

draugai, kaip vieni išlaiko išbandymą, kiti ne. Dalinantis skausmu sena draugystė gali dar labiau sutvirtėti arba staiga pasirodyti paviršinė. Jauniems sekasi geriau negu pagyvenusiems, moterims geriau negu vyrams. Tai neturėtų stebinti, bet vis dėlto stebina. Apskritai atrodytų, kad panašaus amžiaus ir tokios pat lyties bei šeimyninės padėties žmonės turėtų suprastai geriausiai. Koks naivumas. Prisimenu „pokalbį prie pietų stalo“ restorane su trimis vedusiais maždaug mano amžiaus vyrais. Kiekvienas jų pažinojo ją daug metų – sudėjus gal aštuoniasdešimt ar devyniasdešimt, – ir jeigu būčiau paklausęs, kiekvienas būtų pasakęs, kad ją mylėjo. Paminėjau jos vardą, bet nė vienas jo nepasigavo. Pamėginau dar kartą, ir vėl nieko. Trečią kartą aš, ko gero, provokavau tyčia, pasipiktinęs dėl tokio jų elgesio, kuris, jaučiau, reiškia visai ne gerą toną, o tik bailumą. Bijodami ištarti jos vardą, jie trečią kartą jos išsigynė ir mano nuomonė apie juos pasikeitė.

Dar yra pyktis. Kai kas pyksta ant mirusiojo, kam paliko, išdavė išeidamas iš gyvenimo. Kas gali būti dar neprotingiau? Mažai kas miršta savo noru, net ir iš savižudžių. Kai kas pyksta ant Dievo, bet jeigu Dievo nėra, tai vėlgi neprotinga. Kiti pyksta ant viso pasaulio, kam jis leido, kad taip atsitiktų, kad nieko nebebūtų įmanoma pakeisti ar sugrąžinti. Aš jaučiausi ne visai taip, bet tą 2008-ųjų rudenį skaitydamas laikraščius ir klausydamasis naujienų

per televiziją neįveikdavau stingdančio abejingumo. Tos „Žinios“ atrodė dar didesnis žmogaus paniekinimas nei tie abejingų keleivių pilni autobusai, būdas palaikyti jų transportinį egocentrizmą ir bukumą. Kažkodėl aš labai norėjau, kad išrinktų Obamą, bet daugiau man nerūpėjo beveik niekas. Buvo kalbama, kad visa finansinė sistema tuoj susprogs ir pavirs plėnimis, bet manęs tai nejaudino. Pinigai nebūtų pajėgę jos išgelbėti, tai kokia iš jų nauda ir kokia prasmė juos gelbėti nuo pražūties? Buvo kalbama, kad pasaulio klimatas tuoj pasieks kritinį negrįžtamą tašką, bet dėl manęs jis galėjo siekti tą tašką ir per jį ristis kiek tinkamas. Grįždamas namo iš ligoninės tam tikroje kelio vietoje, tiesiai priešais geležinkelio tiltą, pagalvodavau vis tą patį ir balsu ištardavau: „Tokie visatos dėsniai.“ Tas „tokie“ – tas baisingas, neaprėpiamas „tokie“ – tik tiek ir tereiškė. Žodžiai neguodė. Galbūt jie leido atsispirti kitokiai, apgaulingai paguodai. Bet jeigu visatos dėsniai tokie, tai kodėl ji neprisitaiko jų pati sau ir nesmenga skradžiai? Kam man gelbėti pasaulį, jeigu pasaulis negalėjo, nenorėjo išgelbėti jos?

Viena mano bičiulė, kurios vyras, įpusėjęs šeštąją dešimtį, beveik staiga mirė nuo insulto, prisipažino širstanti ne dėl to, kad jis ją paliko, bet kad *nežinojo, jog taip įvyks*. Nežinojo, kad mirs, neturėjo laiko tam pasiruošti, atsisveikinti su ja ir vaikais. Tai pyktis ant viso pasaulio. Pykstama dėl

gyvenimo abejingumo – gyvenimo, kuris tiesiog tęsiasi, kol galop ima ir baigiasi.

Pyktį galima išlieti ant draugų. Už tai, kad neranda reikiamų žodžių, už tai, kad per daug įkyrūs ar atrodo *froideur*[*]. O kadangi sielvartaujantieji retai žino, ko nori, o tiktai ko nenori, todėl dažnai skaudina kitus arba patys įsiskaudina. Kai kurie draugai skausmo bijo nelyginant mirties. Jie vengia tavęs tarsi bijodami užsikrėsti. Kartais, patys to nesuvokdami, pageidauja, kad tu pagedėtum už juos. Dar kiti apsimestinai linksmai teiraujasi praktinių dalykų. „Na, – klausia manęs balsas telefono ragelyje praėjus savaitei po laidotuvių, – ką žadi daryti? Ar eini į žygį pėsčiomis?“ Imu rėkti, paskui numetu ragelį. Ne, į žygį pėsčiomis mudu eidavome dviese, tada, kai aš dar abiem kojomis stovėjau ant žemės.

Tačiau keista, šiandien tas įžūlus klausimas nebeatrodo toks jau nederamas. Metams bėgant aš retsykiais pamąstydavau, ką daryčiau, jeigu mano gyvenime atsitiktų „kažkas bloga“. Tiksliai neapibrėždavau to „kažko blogo“, bet mano pasirinkimas buvo nedidelis. Iš anksto nusprendžiau, kad padaryčiau vieną nerimtą ir vieną rimtą dalyką. Pirmasis – tai užsisakyčiau Ruperto Merdoko sporto kanalus, kurie padėtų užsimiršti. Antrasis – pėsčiomis pereičiau

* Šalti. (Pranc.)

Prancūziją – arba, jeigu tai būtų neįvykdoma, skersai vieną jos kampą, konkrečiai palei Pietų kanalą, nuo Viduržemio jūros iki Atlanto, su užrašų knygele kuprinėje, kad galėčiau užsirašinėti, kaip man sekasi įveikti tą „kažką bloga“. Bet kai tai įvyko, aš nebeturėjau ūpo autis kelioninių batų. Be to, tokį vargingą niūrinimą vargu ar pavadintum žygiu.

Gavau ir kitokių pasiūlymų prasiblaškyti, kitokių patarimų. Kai kas elgėsi taip, lyg mylimo žmogaus mirtis būtų tiesiog kraštutinė skyrybų forma. Gavau patarimą įsigyti šunį. Sarkastiškai atšoviau, kad tai, regis, nelabai tinkamas žmonos pakaitalas. Vienas našlys man patarė „stengtis nepastebėti vedusių porų“, bet dauguma mano draugų turi porą. Dar gavau pasiūlymą pusei metų išsinuomoti butą Paryžiuje arba, jeigu nepavyktų, „paplūdimio namelį Gvadelupėje“. Jiedu su vyru per tą laiką prižiūrėsiantys mano namus. Jiems tai būsią patogu ir „Fredis turėsiąs sodą“. Tas pasiūlymas atėjo elektroniniu paštu paskutinę mano žmonos gyvenimo dieną. O Fredis buvo jų šuo.

Žinoma, ir Tyleniai, ir patarėjai patys sielvartauja arba pyksta ant mūsų – ant manęs. Galbūt norėtų pasakyti: „Tavo sielvartas mus slegia. Tiesiog laukiame, kol jis praeis. Ir, beje, tu be jos ne toks įdomus.“ (Tai tiesa: aš tikrai be jos jaučiuosi ne toks įdomus. Būdamas vienas, kalbuosi su ja, ir tada manęs verta paklausyti, o kai kalbuosi su

savimi – ne. „Gana, įkyrėjai“, – garsiai priekaištauju sau, kai imu kartotis.) Taip, jeigu kas nors taip būtų pasakęs, būčiau sutikęs. Bičiulis amerikietis išrėžė be užuolankų: „Aš visada maniau, kad jinai tave pergyvens.“ Aš jį supratau: mano išgyvenimas atrodė ne toks tikėtinas. Nors galbūt jis taip pat turėjo galvoje, jog jam būtų buvę priimtiniau, kad būtų išgyvenusi ji, o ne aš. Bet ir su tuo vargiai galėčiau ginčytis.

Žmogus niekada nežinai, kaip atrodai kitiems. Tavo savijauta ir atrodymas nebūtinai atitinka. Tai kaipgi tu jautiesi? Taip, lyg būtum kritęs iš kelių šimtų pėdų aukščio, nė kiek neprarasdamas sąmonės, ir su tokia jėga trenkęsis į rožyną, kad kojos iki pat kelių būtų sulindusios į žemę, o pilvas sprogęs ir visi viduriai išsivertę lauk. Štai kaip tu jautiesi ir kodėl turėtum jaustis kaip nors kitaip? Nenuostabu, kad kai kurie pašnekovai bando pasukti pokalbį saugesne vaga. Ir galbūt jie visai nevengia kalbėti apie mirtį ar apie ją, jie vengia tavęs.

Aš netikiu, kad kada nors ją vėl pamatysiu. Niekada nebepamatysiu, negirdėsiu, nepaliesiu, neapkabinsiu, nesiklausysiu jos, nesijuoksiu kartu; niekada daugiau nebelauksiu pasigirstant jos žingsnių, nešyptelsiu jai atidarant duris, neįsismelksiu į jos kūną, ji į manąjį. Netikiu ir tuo, kad mes vėl susitiksime kokia nors nematerialia forma. Man

miręs žmogus yra miręs. Kai kas mano, kad sielvartas yra stipri, nors ir pateisinama savigaila, paprasčiausias savęs paties atspindys mirties vyzdyje; kiti tvirtina, kad jiems gaila to, kuris liko gyvas, nes būtent jis turi visa tai išgyventi, o jo mylimas iš gyvenimo pasitraukęs artimasis jau nebesikankina. Tokiu požiūriu mėginama kiek įmanoma labiau sušvelninti sielvartą – ir mirtį taip pat. Neneigsiu, kad iš dalies aš sielvartauju dėl savęs paties – pažiūrėkit, ko netekau, pažiūrėkit, kaip nuskurdo mano gyvenimas, – bet daug daug labiau ir nuo pat pradžių dėl jos: pažiūrėkit, ko *jinai* numirusi neteko. Savo kūno, savo dvasios, smalsumu degančių akių. Kartais atrodo, kad pats gyvenimas prarado daugiausia, kad jis ir yra tikrasis gedėtojas, nes jo daugiau nebestebi tos smalsumu degančios akys.

Sielvartautojai širsta, kai kiti baidosi faktų, tiesos, netgi paprasčiausio vardo paminėjimo. Tačiau ar daug tiesos sau sako patys sielvartautojai ir ar jie niekada neišsisukinėja? Juk tiesos, į kurias jie įklimpę ne tik iki kelių, bet iki pat kaklo ir galvos, kartais yra neapibrėžiamos. O jeigu ir apibrėžiamos, tai neišreiškiamos. Pamenu, vienam pažįstamam, sirgusiam tulžies pūslės akmenlige, buvo išimti akmenys. Jis sakė, jog didesnio skausmo gyvenime nebuvo patyręs. Tas žmogus buvo žurnalistas, įgudęs aprašinėti, ir aš paprašiau jo nusakyti tą skausmą. Jis pažvelgė į mane sudrėkusiomis nuo prisiminimo akimis, bet nieko taip ir

nepasakė. Nerado žodžių, kurie bent apytikriai būtų galėję tai išreikšti. Žodžiai pasirodo esą bejėgiai netgi bendraujant žemesniu paprasčiausio pokalbio lygmeniu. Kai mano siela skendėjo sielvarte, vienas žmogus kitų akivaizdoje manęs paklausė: „Na ir kaip jūs?“ Aš papurčiau galvą, norėdamas pasakyti, kad čia ne vieta apie tai kalbėti (jis sėdėjo priešais mane prie triukšmingo pietų stalo). Jis neatlyžo, neva palengvindamas klausimą: „Ne, bet kas dedasi viduje?“ Aš numojau ranka. Be to, nežinojau, kas mano viduje, nes jaučiausi „išėjęs iš savęs“. Galėjau atitraukti jo dėmesį atsakęs, pavyzdžiui: „Čia geriau, čia blogiau.“ Tai būtų buvęs deramas, pabrėžtinai mandagus ir angliškas atsakymas. Bėda, kad sielvartaujantieji retai suvokia, kas yra derama, mandagu ar net angliška. Tu klausi savęs: ar šio ilgesio sumaištyje aš ilgiuosi jos, ar gyvenimo, kurį mes nugyvenome kartu, ar to, kas joje papildė mane, ar paprasčiausios draugijos ar (anaiptol ne paprasčiausios) meilės, ar visko kartu, ar visko po truputį, nes visi tie dalykai susipynę? Tu klausi savęs: ar vien prisiminimas apie laimę gali teikti laimės? Ar tai išvis įmanoma, juk laimę sudaro tik kažkas, kuo dalinamasi? Vieniša laimė – skamba kaip prieštaravimas, tarsi kokia neįtikėtina skraidyklė, nepajėgianti atsiplėšti nuo žemės.

Pirmomis dienomis, ir visai pamatuotai, kyla noras nusižudyti. Labai dažnai einu ta šaligatvio atkarpa, į kurią

žiūrėjau, kai ta mintis man šovė į galvą. Duodu sau x mėnesių ar x metų (ne daugiau kaip dvejus), o tada, jeigu negalėsiu be jos gyventi, jeigu mano gyvenimas pavirs pasyviu buvimu, imsiuos veiksmų. Netrunku išsirinkti metodą – karšta vonia, taurė vyno prie čiaupų, ir itin aštrus japoniškas peilis. Apie tokią išeitį svarsčiau išties dažnai ir svarstau iki šiol. Sakoma (sielvartas ir sielvartaujantieji pritraukia daugybę tokių „sakoma"), kad mintys apie savižudybę mažina savižudybės riziką. Nežinau, ar tai tiesa: kai kam tai padeda tobulinti savo planą. Taigi, galbūt mintys apie tai yra lazda dviem galais.

Draugas, kurio partneris mirė nuo AIDS jiems kartu išgyvenus aštuonerius metus, pasakė man du dalykus: „Sunkiausia sulaukti ryto" ir „Yra tik vienas privalumas – gali daryti ką nori." Pirmas punktas man buvo ne problema – tiesiog išgeri atitinkamą dozę atitinkamų tablečių. Sunkiau būdavo sulaukti vakaro. O dėl darymo ką nori, man tai visada reiškė ko nors darymą kartu su ja. Ir nors šį tą darydavau ir vienas, iš anksto mėgaudavausi būsimu malonumu jai apie tai papasakoti. Be to, ką gi aš dabar norėjau daryti? Vaikščioti palei Pietų kanalą nebenorėjau. Aš norėjau, ir labai stipriai, visai priešingo dalyko: būti namie, jos sukurtuose jų kampeliuose, kur aš vis dar įsivaizduodavau jaučiąs jos dvelksmą. O tas nepasotinamas pomėgis žiūrėti bet kokias ir kiekvienas svarbesnes sporto

kalendoriuje rungtynes buvo labai specifiškas. Pirmaisiais mėnesiais mėgdavau žiūrėti tokias, kurios manęs beveik visai nejaudindavo. Mėgdavau – nors šis žodis per stiprus nusakyti tam apatiškam kokių nors futbolo rungtynių, tarkime, tarp „Midlsbro" ir Bratislavos „Slovan" (geriausiu atveju tik antrųjų iš atrankinių, nes pirmąsias būdavau praleidęs), stebėjimui per kokį nors antrarūšį Europos turnyrą, pritraukiantį vien Midlsbro ir Bratislavos aistruolius. Pasirinkdavau sportą, kuris niekada manęs nedomino. Nes dabar manęs niekas nedomino. Niekam nebebuvo likę emocijų.

Aš gedžiu jos paprastai ir visa savo esybe. Tai mano dalia ir nedalia. Pirmosiomis dienomis į galvą vis ateidavo žodžiai: „Ilgiuosi jos kiekvieną savo veikimo ir neveikimo akimirką." Tai buvo viena iš frazių, kurias kartodavau sau, kad neužmirščiau, kur ir kas esu. Taip, pavyzdžiui, važiuodamas namo ir iš anksto tam ruošdamasis garsiai sau sakydavau: „Aš grįžtu namo nei su ja, nei pas ją." Taip, jeigu kas nesisekdavo, sulūždavo ar pasimesdavo, tikindavau save: „Niekis, palyginti su netektimi." Tačiau sielvartas toks egoistiškas, kad aš nė nemąsčiau, kokio jis stiprumo ar kas jam būdinga, kol viena bičiulė pareiškė man pavydinti, kad moku taip gedėti. Ką, po galais, tai reiškia? – paklausiau. Tą, kad jeigu numirtų X (jos vyras), jai būtų daug kebliau. Smulkiau nieko neaiškino

ir aš pamaniau: galbūt, tam tikra prasme, aš pakeliu tai lengvai.

Pirmą kartą nutolęs nuo jos dienai ar dviem – išvažiavęs į kaimą rašyti – supratau, kad, be visų tikėtinų pasiilgimo formų (o gal prisidengdamas jomis), aš ilgėjausi jos ir dvasiškai. Mane tai nustebino, nors gal ir neturėjo. Meilė nebūtinai veda ten, kur mes manome ar tikimės, bet kad ir kaip viskas baigtųsi, ji turi žadinti rimtumą ir tiesą. Jeigu ne – jeigu ji neturi poveikio dvasiai, – tuomet tėra išpūstas malonumo pavidalas. O sielvartas, meilės priešingybė, tarytum nė neužima dvasinės erdvės. Tam, kad išgyventume, mes priversti įtraukti galvą į pečius ir gintis, ir dėl to tampame savanaudiškesni. Tai jau nebe aukštumų oras, ne kraštovaizdžio panoramų platybės. Daugiau nebejauti, kaip kraujas vaikšto gyslose.

Anksčiau, skaitydamas nekrologus, iš dyko buvimo lygindavau savo amžių su mirusiojo: tik x metų vyresnis, galvodavau (arba net x metų jaunesnis). Dabar žiūriu, kiek laiko žmogus išgyveno santuokoje. Pavydžiu tiems, kurie išgyveno ilgiau už mane. Dažniausiai nė nepagalvoju, kad, galimas daiktas, kiekvieni papildomi metai jiems reiškė siaubingą nuobodulį arba vergystę. Tokios santuokos manęs nedomina. Aš apdovanoju visus tik laimingais metais. Be to, skaičiuoju našlystės metus. Kaip pavyzdį pateiksiu

Judžiną Polį (1915–2012), belaidžio nuotolinio TV pulto išradėją. Jo nekrologo pabaigoje sakoma: „Polio žmona Blanša, su kuria jis išgyveno 34 metus, mirė 1976 metais." Ir aš galvoju: išgyveno santuokoje ilgiau už mane ir dar trisdešimt šešerius metus našlavo. Trys dešimtys su puse metų mėgavimosi skausmu?

Vienas gal tik porą kartų sutiktas pilietis parašė man norėdamas pranešti, kad prieš keletą mėnesių jo „žmoną nusinešęs vėžys" (dar vienas ausį rėžiantis posakis, nelyginant „Čigonai nusinešė mūsų šunį" arba „Jo žmona susinešė su komivojažierium"). Jis tikino mane, kad žmogus pajėgia ištverti sielvartą, be to, sielvartas jį „sustiprinąs" ir tam tikra prasme padarąs „geresnį". Tie žodžiai pasirodė man nežmoniški ir kupini puikybės (taip pat visai neapgalvoti). Argi įmanoma, kad be jos tapčiau geresniu žmogumi negu su ja? Vėliau pagalvojau: bet juk jis tik atkartoja Nyčės „kas nenužudo, tas sustiprina". Beje, aš jau seniai šį aforizmą laikiau itin apgaulingu. Daug kas gyvenime mūsų nenužudo, bet visiems laikams atima jėgas. Paklauskite tų, kas susiduria su kankinimus patyrusiais žmonėmis. Paklauskite psichologų, dirbančių su išžaginimo ir buitinio smurto aukomis. Pasižiūrėkite į šalia esančius žmones, kuriuos emociškai sužalojo paprasčiausias gyvenimas.

*

Sielvartas pertvarko laiką, jo trukmę, jo tankį, jo paskirtį: viena diena nėra svarbesnė už kitą, tai kam tada kiekvienai duotas skirtingas pavadinimas? Sielvartas taip pat pertvarko erdvę. Tu įžengi į naujas geografines platumas, apibrėžtas naujame žemėlapyje. Tarsi tikrintum savo kryptį pagal septyniolikto amžiaus atlasą, žymintį Netekties dykumą, (bevėjį) Abejingumo ežerą, (išdžiūvusią) Tuštumos upę, Savigailos pelkę ir (požeminius) Atminties urvus.

Šioje naujai atrastoje žemėje nėra kito mato kaip tik tiktai jausmo ir skausmo. Kas krito iš didesnio aukščio, kas atsitrenkęs į žemę susitraiškė daugiau organų? Tik ne viskas taip vienprasmiška – taip vienprasmiškai liūdna. Sielvartas pasižymi ir groteskiškumu. Tavo būtis nebeatrodo logiška ar pateisinama. Jautiesi kvailai, kaip koks aprengtas manekenas tarp skeletų Nadaro fotografijose. Arba kaip tas boa smauglys, įjunkęs ryti sofos pagalvėles ir už tai nušautas.

Žiūriu į raktų ryšelį (kuris anksčiau buvo jos): tik du raktai, vienas nuo pagrindinių namo durų, o kitas nuo užpakalinių kapinių vartų. Tai yra mano gyvenimas, mąstau. Pastebiu keistą tęstinumą: anksčiau trindavau aliejumi jai nugarą, nes jos oda buvo linkusi sausėti, o dabar trinu aliejumi skeldėjančią ąžuolinę jos antkapio lentelę. Tačiau vienas dalykas pasikeitė negrįžtamai: niekas nebeatrodo dėsninga. Jaunystėje Fredas Barnabis nušoko nuo dvidešimties pėdų aukščio gimnastikos įrenginio ir susilaužė koją. Į gyvenimo pabaigą, vaidindama Toską, Sara Bernar

šoko nuo Šventojo Angelo pilies sienos, bet scenos darbininkai buvo pamiršę patiesti jai čiužinį. Ji taip pat susilaužė koją. Tiesą sakant, koją susilaužė ir Nadaras, „Milžinui" atsitrenkus į žemę. Ir mano žmona susilaužė koją ant priekinių namo laiptelių. Čia irgi esama dėsningumo, pamanysite, nors iš pradžių būtumėte suvokęs tai kaip keistą, bet banalų atsitiktinį sutapimą, bylojantį viso labo apie skirtingą aukštį, iš kurio mums kiekvienam lemta gyvenime kristi. Ko gero, sielvartas, griaunantis visus būdingus dėsningumus, sugriauna netgi daugiau: tikėjimą, kad egzistuoja koks nors dėsningumas. Tačiau be tokio tikėjimo mes greičiausiai negalime išgyventi. Todėl kiekvienas iš mūsų turi apsimesti suradęs ar atkūręs kokį nors būdingą dėsningumą. Rašytojai mano, kad jų žodžiai paklūsta tam tikram dėsningumui, kuris, kaip jie tikisi ir tiki, tarnauja jų idėjoms, siužetams ir tiesoms. Tai vienintelis jų išsigelbėjimas, nesvarbu, ar jie būtų patyrę sielvartą, ar ne.

Iš pradžių Nyčė, paskui Nadaras. Dievas mirė ir daugiau mūsų nebemato. Todėl mes patys turime matyti save. O Nadaras davė mums atstumą ir aukštį, iš kurio tai galima padaryti. Jis davė mums Dievo atstumą, Dievo akiplotį. Jo riba (bent jau šiandien) yra tas taškas erdvėje, iš kurio atsiveria tekančios Žemės vaizdas ir tos iš Mėnulio orbitos darytos nuotraukos, kuriose mūsų planeta (tik ne astronomams) atrodo panaši į bet kurią kitą: nebyli, besisukanti,

graži, svetima. Gal Dievas mus kaip tik tokius ir pamatė ir todėl pasišalino. Žinoma, aš netikiu Dievo pasišalinimo versija, bet ji atrodo visai natūrali.

Nužudę – ar ištrėmę – Dievą, mes nužudėme save. Nejaugi tada to tarsi nė nepastebėjome? Nebėra nei Dievo, nei pomirtinio gyvenimo, nei mūsų. Žinoma, mes teisingai pasielgėme jį nužudę – tą praamžį įsivaizduojamą savo draugą. O pomirtinio gyvenimo, šiaip ar taip, nesitikėjome. Tačiau mes nusipjovėme šaką, ant kurios sėdėjome. O vaizdas iš ten, iš to aukščio – tegu tik vaizdo iliuzija, – buvo ne toks jau prastas.

Praradę Dievo aukštį įgijome Nadaro aukštį, bet praradome ir gelmę. Kadaise, senų senovėje, galėjome nusigauti į požeminį pasaulį, kuriame gyveno mirusieji. Dabar, kai ši metafora nebeteko prasmės, mes leidžiamės po žeme tik tiesiogine prasme: į olas, kasyklas ir taip toliau. Vietoj požeminio pasaulio turime požeminį metro. Po viskam kai kurie iš mūsų keliaus po žeme, nelabai giliai, per kokias šešias pėdas, tačiau tas gylis atrodo visai kitoks, kai tu stovi prie duobės ir meti gėles ant karsto dangčio, o bronzinė plokštelė su pavarde sumirksi tau atsakydama. Tada tau atrodo, kad tai didžiulė gelmė – šešios pėdos.

*

Kai kurie žmonės, tarsi bijodami tokios gelmės ir norėdami kiek pakilti, iššauna savo pelenus raketa į dangų – vis arčiau rojaus vartų. Sara Bernar ir jos kompanionai džiugiai išsvaidė savo balastą ant dangun užsižiopsojusių neišmanėlių galvų – anglų turistų ir prancūzų vestuvininkų. Galbūt kas nors, išgirdęs raketą danguje ir pakėlęs galvą, jau buvo apduotas sauja dar šiltų žmogaus pelenų. Ateityje, be abejo, turtingų ir žymių asmenų pageidavimu jų pelenai skries į Žemės ar net Mėnulio orbitą.

Dar lieka sielvarto ir gedulo santykio klausimas. Galima bandyti juos atskirti tvirtinant, kad sielvartas yra būsena, o gedulas procesas, bet vis dėlto jie neišvengiamai susipina. Ar ta būsena silpsta? Ar tas procesas progresuoja? Kas pasakys? Galbūt lengviau juos apmąstyti metaforiškai. Sielvartas vertikalus – ir besisukantis, – o gedulas horizontalus. Sielvartas sukelia pykinimą, oro trūkumą, smegenų kraujo apytakos sutrikimą, o gedulas pastūmėja tave į kitą pusę. Bet kadangi dabar esi gaubiamas debesies, neįmanoma suprasti, ar esi pakibęs, ar regimai judi toliau. Ir negali pasinaudoti tokiu naudingu išradimu kaip mažulytis popierinis parašiutėlis ant penkiasdešimties jardų ilgio šilko virvelės. Tu tik žinai, kad beveik nieko negali pakeisti. Esi naujokas aeronautas, vienui vienas po dujų pripildytu maišu, apsirūpinęs keliais kilogramais balasto

ir įsitvėręs į lig šiol nematytą virvę, kuri vadinama vožtuvo atidarymo lynu.

Iš pradžių toliau darai tą patį, ką darydavai su ja, – iš draugiškumo, meilės, įpročio. Netrukus pastebi, kad pakliuvai į spąstus: kartodamas tai, ką darei su ja, tik be jos, be galo jos ilgiesi, o griebdamasis kažko naujo, ko su ja nedarei, taip pat be galo jos ilgiesi, tik kitaip. Skaudžiai jauti netekęs bendrų judviejų pamėgtų žodžių, perkeltinių prasmių, erzinimų, trumpinių, abiem suprantamų sąmojų, nusišnekėjimų, nerimtų priekaištų, meilių pastabų – visų tų paslėptų širdžiai brangių užuominų, kurios pašaliniam yra visiškai bevertės.

Visos poros, netgi bohemiškiausios, drauge kuria savo gyvenimo būdingumus ir tie būdingumai turi savo metų ciklą. Pirmieji Metai – tarsi negatyvus tavo įprastinių metų atspaudas. Užuot buvę turtingi įvykių, dabar jie turtingi vien datų: Kalėdos, tavo gimtadienis, jos gimtadienis, jūsų susitikimo diena, vestuvių metinės. O šios datos dar pasipildo naujomis: diena, kai gimė baimė, diena, kai ji pirmą kartą parkrito, diena, kai ją išvežė į ligoninę, diena, kai ją išrašė iš ligoninės, diena, kai ji mirė, diena, kai ją palaidojo.

Tariesi, kad Antrieji Metai nebus blogesni negu Pirmieji, ir įsivaizduoji, kad esi jiems pasiruošęs. Manai, kad jau pažinai visas skirtingas skausmo rūšis, kokias tau gali tekti

kentėti, ir kad dabar tai būsiantis tik pasikartojimas. Bet kodėl pasikartojantis skausmas turėtų būti mažesnis? Po pirmųjų pasikartojimų susimąstai apie visus tavęs ateityje laukiančius pasikartojimus. Sielvartas yra negatyvus meilės atspaudas, ir jeigu metams bėgant meilė auga, tai kodėl neturėtų augti sielvartas?

Pasitaiko ir kitoniškų, vienkartinių, skausmų, kuriems esi visiškai nepasiruošęs ir nežinai, kaip nuo jų apsiginti. Sėdi prie stalo su septynmete dukterėčios atžala, kuri linksmina visus savo naujuoju žaidimu „Balta varna". Toks ir toks žmogus yra balta varna, nes jo mėlynos akys, rudas švarkas, nes jis laiko auksines žuveles ir taip toliau. O paskui lyg iš giedro dangaus vaikiškos logikos blyksnis: „Džulijanas balta varna, nes jis vienintelis, kurio žmona numirė."

Turėjo praeiti kažkiek laiko, bet aš prisimenu tą akimirką – tikriau, staiga paviršiun iškilusį argumentą, sumažinusį norą pasidaryti galą. Aš suvokiau, kad ji bus gyva tol, kol gyvens mano atmintyje. Žinoma, ją gerai atsimena ir kiti žmonės, bet pagrindinis jos atmintojas esu aš. Jeigu ji kur nors yra, tai tik manyje, mano įsavinta. Tai normalu. Taip pat normalu – ir neginčytina, – kad aš negaliu nusižudyti, nes tada nužudyčiau ir ją. Ji mirtų antrą kartą ir, kol vanduo nusidažytų raudonai, mano ryškūs prisiminimai apie ją išbluktų. Taigi galiausiai (ar bent jau tam

kartui) tas klausimas buvo išspręstas. O kartu su juo ir kitas: kaip gyventi toliau? Aš turiu gyventi taip, kaip ji būtų norėjusi, kad gyvenčiau.

Po kelių mėnesių įsidrąsinau žengti į viešumą, lankytis teatruose, koncertuose, operoje. Bet pagavau save šiurpstantį nuo teatrų fojė. Ne nuo pačios erdvės, bet to, kuo jis buvo užpildytas: linksmais, nekantraujančiais, normaliais žmonėmis, susirinkusiais patirti malonių įspūdžių. Negalėjau pakęsti to triukšmo ir tos normalios, taikios žmonių būsenos: tai jau nebe vienas autobusas mano žmonos mirčiai abejingų žmonių. Draugams tekdavo pasitikti mane prie teatro durų ir kaip mažvaikį nulydėti į vietą salėje. Atsisėdęs jausdavausi saugus, o kai užgesdavo šviesos, dar saugesnis.

Pirmasis spektaklis, į kurį mane nuvedė, buvo „Edipas", pirmoji opera – Štrauso „Elektra". Žiūrėdamas tas dvi žiaurias tragedijas apie nepakeliamas bausmes, dievų siunčiamas prasikaltusiam žmogui, aš nepajėgiau persikelti į tolimą antikos kultūrą, kur viešpatavo smurtas ir gailestis. Priešingai, jaučiau, kaip Edipas ir Elektra ateina pas mane, į mano žemę, mano naują gyvenamąją teritoriją. Ir visai netikėtai įsimylėjau operą. Visą gyvenimą laikiau ją labiausiai nesuvokiamu menu. Niekada nesuprasdavau, kas vyksta scenoje (nors ir perskaitydavau turinio

santrumpas), bodėdavausi tais frakuotais „piknikieriais“, kurie, regis, buvo nusavinę tą žanrą, bet svarbiausia, kad negalėjau padaryti būtiniausio dalyko – pasitelkti vaizduotės. Operos man atrodė kaip visiškai neįtikimos ir blogai pastatytos pjesės, kurių personažai sutartinai laido vienas prieš kitą gerkles. Pirmą problemą – nesupratimą – išsprendė subtitrai. Bet dabar salės ir mano sielvarto tamsoje staiga pradingo visas šio reginio neįtikimumas. Atrodė visiškai normalu, kad žmonės stovėdami scenoje kreipiasi vienas į kitą dainuodami, juk dainavimas yra ankstesnis bendravimo būdas negu žodžiai – ir aukštesnis bei gilesnis. Vos tik Verdžio „Don Karlo“ herojus Fontenblo miške sutinka savąją prancūzų princesę, čia pat puola ant kelių ir uždainuoja: „Mano vardas Karlas ir aš jus myliu.“ Taip, pamaniau sau, teisybė, gyvenime taip būna, ir taip turi būti, reikia žiūrėti esmės. Žinoma, operoje esama siužeto – ir aš jau iš anksto mėgavausi visomis tomis nežinomomis istorijomis, kurias atrasiu, – tačiau pagrindinė jos paskirtis kuo greičiau įstumti savo herojus į tokią padėtį, kad jie turėtų progą išdainuoti giliausius savo išgyvenimus. Opera visada eina prie reikalo – kaip mirtis. Taigi dabar palaimingas abejingumas prieš „Midlsbro“ ir Bratislavos „Slovan“ rungtynes sugyveno kartu su potraukiu prie meno, kuriame audringi, per kraštus besiliejantys, isteriški ir draskantys jausmai yra norma; meno, kuris, akivaizdžiau negu koks nors kitas,

taikosi perplėšti tau širdį. Tai buvo mano naujasis socialinis realizmas.

Kartą nuėjau į Londono kino teatrą pasižiūrėti tiesioginės Gliuko „Orfėjo ir Euridikės“ transliacijos iš Niujorko. Prieš tai atlikau namų darbus: išklausiau visą operą pasidėjęs šalia libretą. Ir pagalvojau: to tai jau negali būti. Vyro žmona miršta ir jo raudojimas taip sujaudina dievus, kad jie leidžia jam leistis į požeminį pasaulį, susirasti ją ir grąžinti namo. Bet tik su viena sąlyga: jis neturi pamatyti jos veido, kol negrįš į žemę, kitaip praras ją amžiams. Vedama iš požeminio pasaulio, žmona įkalbina vyrą pažvelgti į ją ir tuoj pat miršta, tada jis vėl ją aprauda, netgi dar karščiau, ir išsitraukia kalaviją norėdamas nusižudyti, o tada Meilės dievas, nuginkluotas tokios nepaprastos meilės proveržio, grąžina Euridikę į gyvenimą. Ak, iš tiesų, gana jau. Dievų buvimu ir veiksmais man visai nesunku patikėti, svarbiausia, kad nė vienas sveiko proto žmogus neatsisuktų pasižiūrėti į Euridikę, žinodamas, kokios bus pasekmės. Negana to, Orfėjo partiją, – kurią pagal pradinį sumanymą turėjo dainuoti dainininkas kastratas arba kontratenoras, o mūsų laikais moteris vyrišku kostiumu, – tame spektaklyje atliko milžiniškų gabaritų kontraltas. Vis dėlto aš neįvertinau „Orfėjo“, ta opera tiesut tiesutėliai taiko į sielvartaujančiojo širdį, ir tame kino teatre vėl įvyko antgamtinis meno stebuklas. Be abejo,

Orfėjas negali pasielgti kitaip, kaip tik atsisukti ir pažvelgti į maldaujančią Euridikę! Joks „sveiko proto“ žmogus neatsisuktų, bet juk jis yra be proto iš meilės, sielvarto ir vilties. Prarasti pasaulį dėl vieno žvilgsnio? Žinoma, kad taip. Tam ir yra pasaulis: kad tam tikru metu jo netektum. Ar kas nors pajėgtų laikytis priesaikos girdėdamas už nugaros Euridikės balsą?

Dievai diktuoja savo valią ir sąlygas Orfėjui leidžiantis į požeminį pasaulį, jam belieka tik sutikti. Mirtis dažnai pažadina mumyse derybininką. Kiek kartų skaitėme knygose, matėme filmuose ar girdėjome pasakojant, kaip kas nors pasižada Dievui – ar tam, kas gyvena tenai, viršuje, – vienaip ar kitaip elgtis, jeigu tik Jis pasigailės jo ar jo mylimo žmogaus, ar jų abiejų? Kai atėjo mano eilė – per tas siaubingas trisdešimt septynias dienas, – man nė sykio nekilo pagunda derėtis, nes manajame kosmose nėra su kuo derėtis. Ar būčiau paaukojęs visas savo parašytas knygas už jos gyvybę? Ar būčiau atidavęs savo gyvybę už jos? Lengva atsakyti „taip“: tokie klausimai retoriški, hipotetiniai, operiniai. „Kodėl? – klausia vaikas. – Kodėl?“ Tėvas nesileidžia į kalbas: „Todėl.“ Štai ir aš, važiuodamas prie to geležinkelio tilto, užsispyręs kartojau: „Tokie visatos dėsniai.“ Kartojau tam, kad tuščios viltys ir beprasmiški aplinkkeliai neišvestų manęs iš kelio.

*

Vienam iš nedaugelio savo tikinčių pažįstamų pasipasakojau, kad ji rimtai serga. Jis pažadėjo pasimelsti už ją. Aš nesipriešinau, bet neįtikėtinai greitai turėjau su kartėliu jam pareikšti, kad jo dievas, regis, nesiskubino padėti. Jis man atsakė: „O ar tu nepagalvojai, kad ji galėjo ir dar labiau kentėti?“ Aha, pamaniau, tai ir viskas, ką sugeba tavo blyškiaveidis galilėjietis ir jo tėtušis.

O tas tiltas, po kuriuo pravažiuodavau, man netrukus pradėjo reikšti kur kas daugiau nei tiesiog tiltą. Jis buvo pastatytas „Eurostar“, važiuojančiam į savo naują galinę Londono Šv. Pankracijaus stotį. Ten įsėsti būdavo lengviau negu Vaterlo stotyje, ir aš dažnai įsivaizduodavau, kaip mes kartu iš ten keliausime į Paryžių, Briuselį ir toliau. Bet kažkodėl niekada nekeliavome, o dabar jau niekada nebenukeliausime. Štai taip tas niekuo dėtas tiltas tapo tam tikros mūsų neišsipildžiusios ateities dalelės simboliu, visų tų gyvenimo posūkių, segmentų ir išsišakojimų, kurių mums jau nebelemta kartu išgyventi; taip pat ir viso to, kas liko nebepakeičiama: neištesėtų pažadų, nerūpestingumo ir beširdiškumo, nepateisintų vilčių. Ėmiau to tilto nekęsti ir bijoti, bet maršruto nepakeičiau.

Gal po kokių metų vėl klausiausi „Orfėjo“, tik šį kartą gyvai, įvilkto į modernų rūbą. Spektaklis prasidėjo neįprastai – Euridikės mirtimi. Vyksta vakarėlis, visi smaginasi.

Euridikė – spėtinai visų dėmesio centre esanti figūra raudonais drabužiais. Netikėtai ji parkrinta. Svečiai supuola prie jos. Orfėjas parklupęs bando jai padėti, bet, deja, ji ima leistis žemyn ir smegti pro scenos liuką. Jis įsikimba į ją, nori sulaikyti, tačiau ši išslysta jam iš rankų ir iš savo drabužių ir jis lieka scenoje gniaužda mas vien tuščią suknelės išnarą.

Net apvilkta moderniu rūbu, opera vis tiek sukūrė stebuklą. O mes su savo moderniais rūbais negalime virsti Orfėju ir Euridike. Praradę senąsias metaforas turime atrasti naujų. Juk nelįsime po žeme kaip jis. Turime tenai nusigauti kitaip, susigrąžinti ją kitaip. Pavyzdžiui, per sapną. Arba prisiminimus.

Neįtikėtina (tik ar čia įmanomas nors menkiausias tikėtinumas?), bet iš pradžių sapnai atrodo patikimesni, labiau užtikrinantys negu atmintis. Sapnuose ji atrodo ir elgiasi labai panašiai kaip gyvenime. Aš visada ją atpažįstu – ji rami, linksma, laiminga, jausminga, todėl ir aš toks. Sapnas visada sklandžiai susidėlioja būdinga tvarka. Mes su ja kartu, ji neabejotinai visiškai sveika, todėl manau – tikriau, žinau, nes tai sapnas, – kad arba jai buvo neteisingai nustatyta diagnozė, arba ji stebuklingai išgijo, arba (bent jau) mirtis keleriems metams kažkaip buvo atidėta ir mes galime toliau gyventi kartu. Ši iliuzija kurį laiką tęsiasi. Bet

paskui aš pagalvoju – tikriau, suprantu, nes tai sapnas, – kad, matyt, esu sapno viduje, nes iš tikrųjų ji turėtų būti mirusi.

Kartais, išjungęs nakčiai šviesą, primenu jai, kad ji jau senokai nesirodo mano sapnuose, ir ji dažnai atsišaukia (teisingiau sakant, „ji atsišaukia" – aš nė akimirkos neabejoju, kad visa tai tėra mano minčių padarai, ir nieko daugiau). Kartais tuose sapnuose mes bučiuojamės. Tas scenarijus visada nuspalvintas tarsi kokio jukaus lengvumo. Ji niekada man nepriekaištauja ir manęs nebara, neverčia jaustis kalto ar aplaidaus (nors jeigu tuos sapnus laikau savo paties išmone, taip pat turiu pripažinti, kad jie tarnauja man ir mane patenkina). Galbūt sapnai yra tokie, kokie yra, todėl, kad realiame gyvenime ir taip gana apgailestavimų ir savigraužos. O iš jų visada pasisemi paguodos.

Tuo labiau kad leisdamasis gilyn į atmintį aš visada patiriu pralaimėjimą. Ilgą laiką negaliu prisiminti, kas buvo iki tų metų, kuriais ji mirė. Geriausiu atveju nuo sausio iki spalio: trys savaitės Čilėje ir Argentinoje, mano šešiasdešimt antrojo gimtadienio šventimas tarp aukštų araukarijų ir aplink siuvančių magelaninių juodųjų genių. Paskui – vėl normalus gyvenimas iki žygio pėsčiomis po Siciliją ir mūsų bendrų prisiminimų nuotrupos: paprastoji ferula, laukinėmis gėlėmis apaugęs kalvos šlaitas, Antonelo Mesiniečio freska ir dygliatriušio iškamša, žvejų kaimelis, savaitgalį prigužėjęs

pasaulinio „Vespų“ renginio dalyvių su savo pukšinčiais motoroleriais. O paskui, sugrįžus namo, – įtampa, auganti baimė, staigi katastrofa. Prisimenu kiekvieną akimirką, kai ji pradėjo silpti, kai gulėjo ligoninėje, grįžo namo, mirė, kai aš ją palaidojau. Bet grįžti toliau nei tie sausio įvykiai negaliu, tarsi kas būtų išdeginęs visus prisiminimus. Vyro netekusi jos kolegė tikina, kad tokie atminties praradimai – įprastas dalykas, atmintis sugrįš, bet mano gyvenime likę mažai tikrumo ir jis nebetelpa į jokią schemą, todėl aš tuo abejoju. Kodėl kas nors turėtų atsitikti, jeigu viskas jau atsitiko? Atrodo, kad ji palieka mane antrą kartą: pirmą kartą netenku jos dabartyje, paskui praeityje. Atmintis – mano proto fotoarchyvas – ima strigti.

Tuo tarpu Tyleniai suduoda dar vieną smūgį. Jie nesupranta (iš kur jie supras?), kad jų vaidmuo tavo gyvenime pasikeitė. Tau reikia ne vien draugų, bet liudytojų. Pagrindinės tavo gyvenimo liudytojos lūpos jau užčiauptos, o praeitis nuolat kelia abejonių. Todėl tau reikia, kad jie sakytų – tegu tarp kitko, tegu netyčia, – kokie jūs kadaise – judu drauge – jiems atrodėte. Ne kokius jus pažinojo, bet kokius matė iš šalies: ką pastebėjo, ko buvo liudininkai ir įsiminė su smulkmenomis, kurios tau kol kas neprieinamos.

Beje, paskutinius dalykus aš prisimenu itin ryškiai. Paskutinę jos skaitytą knygą. Paskutinį mūsų abiejų lankytą

spektaklį (ir filmą, koncertą, operą, meno parodą). Paskutinį jos gertą vyną, paskutinius jos pirktus rūbus. Paskutinę savaitgalio išvyką. Svetimą lovą, kurioje paskutinį kartą miegojome. Paskutinį šį, paskutinį aną. Paskutinę ją prajuokinusią mano knygos ištrauką. Paskutinį jos parašytą žodį, paskutinį jos parašą. Paskutinį muzikos kūrinį, kurį jai sugrojau grįžus namo. Paskutinį jos ištartą visą sakinį. Paskutinį žodį.

1960 metais mūsų bičiulė amerikietė, tuo metu jauna Londono rašytoja, važiuodama namo po pietų „Keliautojų klube", atsidūrė viename taksi su Aivi Kompton-Bernet. Iš pradžių Aivi Kompton-Bernet įprastu pokalbio tonu aptarė su mūsų bičiule klubą, jo šeimininką, maistą ir panašiai. Paskui, nežymiai pakreipusi galvą, bet nė kiek nepakitusiu tonu, ėmė kalbinti Margaretą Žurden, su kuria buvo išdraugavusi trisdešimt metų. Tai, kad Žurden ne tik nesėdėjo automobilyje, bet jau nuo 1951 metų buvo mirusi, neturėjo jokios reikšmės. Ji norėjo kalbėti būtent su ja, ir kalbėjo visą likusį kelią iki Pietų Kensingtono.

Mano galva, tai visai normalu. Juk nesistebime, kai vaikai turi įsivaizduojamų draugų. Kodėl turėtume stebėtis, jeigu ir suaugusieji jų turi? Juolab kad tie jų draugai taip pat realūs.

Bonaras mėgdavo tapyti savo modelį (mylimąją) žmoną Martą kaip jauną nuogą moterį vonioje. Tokią pat jis tapė

ją ir tada, kai ji jau nebebuvo jauna. Savo nusistatymo nepakeitė ir po jos mirties. Prieš kokius dešimt ar penkiolika metų vienas meno kritikas, apžvelgdamas Bonaro parodą Londone, pavadino tai „liguistumu". Netgi tada aš tai vertinau kaip tik priešingai, kaip visiškai normalų dalyką.

Aivi Kompton-Bernet ilgėjosi Margaretos Žurden su „akivaizdžia, nirtulinga aistra". Vienai savo draugei ji rašė: „Gaila, kad jos nepažinojai, būtum geriau pažinusi mane." Apdovanota Britanijos imperijos Damos ordinu, ji rašė: „Žmogus, kurio labiausiai ilgiuosi, Margareta Žurden, jau šešiolika metų mirusi ir aš vis dar turiu jai viską pasakoti... Aš nesu tikra Dama, nes ji apie tai nežino." Tai tikra tiesa, ji atskleidžia sielvartaujančiojo sutrikimą. Tu nuolat pranešinėji apie visus įvykius, kad mylimasis „žinotų". Nors ir supranti, kad apgaudinėji save (bet jeigu supranti, vadinasi, neapgaudinėji), vis tiek nesiliauji. Ir viskas, ką darai ar ką vėliau pasieki, atrodo menkiau, ne taip įtikinama, ne taip svarbu. Nebėra sugrįžtančio aido, nebėra šerdies, skambesio, ryškumo gelmės.

Kaip buvęs leksikografas, aš labiau linkęs aprašinėti nei norminti. Anglų kalba nuolat išgyvena nesibaigiančią keitimosi būklę. Ji nepažino tokio aukso amžiaus, kai žodžiai ir jų prasmės vienareikšmiškai atitinka vienas kitą, ir kalba stovi tvirta ir išdidi kaip senovinė mūro siena: žodžiai gimsta, gyvena, irsta ir miršta – tokie tat lingvistinės visatos dėsniai.

Vis dėlto, kaip rašytojas ir kaip ne per labiausiai priekabus anglakalbis pilietis, aš bambu ir dejuoju su geriausiais iš savo tėvynainių, kai žmonės, pavyzdžiui, mano, kad veiksmažodis *decimate* reiškia vien tik „sunaikinti“, arba nesinaudoja savo patogumui kita veiksmažodžio *disinterested** prasme. Dabar, kaip „išėjimo anapilin“ ir „žmoną nusinešusio vėžio“ atveju, aš stoju piestu išgirdęs netinkamą būdvardžio *uxorious* vartojimą. Jeigu žiopsosime, tai netrukus jis jau reikš „daugpatį vyrą“ ar net tą abejotinai skambantį „moterų mylėtoją“. Tas žodis neturi tokios prasmės. Jis reiškia – ir visada reikš, kad ir ką skelbtų ateities žodynai, – mylintį žmoną vyrą. Tokį kaip Odilonas Redonas, kuris trisdešimt metų dievino ir tapė savo žmoną Kamilę Falt. 1869 metais jis rašė:

> Apie vyro būdą gali spręsti iš jo mylimosios ar žmonos. Kiekviena moteris atspindi vyrą, kuris ją myli, ir atvirkščiai: kiekvienas vyras atspindi moters būdą. Retai kada stebėtojas neras tarp jų daugybės slaptų ir delikačių sąlyčio taškų. Aš tikiu, kad didžiulė laimė – tai visada didžiulė harmonija.

Jis tai rašė ne kaip savimi patenkintas vyras, bet kaip vienišas stebėtojas, net prieš devynerius metus iki pažinties su

* Nesavanaudis, nesidomintis. (Angl.)

Kamile. Jie susituokė 1880 metais. Po aštuoniolikos metų, žvelgdamas atgal į praeitį, jis svarstė:

> Esu tikras, kad tuoktuvių dieną mano ištartas „taip“ reiškė patį tobuliausią ir nedviprasmiškiausią įsitikinimą, kokį esu jautęs gyvenime. Netgi dėl savo pašaukimo niekada nebuvau toks absoliučiai tikras.

Fordas Medoksas Fordas sakė: „Susituoki tam, kad pratęstum pokalbį.“ Kodėl mirčiai leidžiama jį nutraukti? Kritikas H. L. Menkenas gyveno susituokęs su Sara ketverius metus ir devynis mėnesius. Paskui jinai mirė. Po penkerių našlystės metų jis rašė:

> Tikras faktas, kad apie Sarą aš galvoju kiekvieną savo gyvenimo dieną ir beveik kiekvieną tos dienos valandą. Kai matau ką nors, kas jai būtų patikę, nejučia sakau sau: nupirksiu jai dovanų; ir visada apmąstau, ką jai papasakosiu.

Neperžengusieji sielvarto atogrąžų šito dažnai nesupranta: jeigu žmogus miręs, tai jo gal ir nėra tarp gyvųjų, bet tai nereiškia, kad jis neegzistuoja.

*

Taigi aš nuolat su ja kalbuosi. Man tai visai normalu ir būtina. Aiškinu jai, ką darau (arba pasakoju, ką dariau per dieną); važiuodamas rodau, ką matau pro langą; garsiai atsakau už ją. Erzinu ją, o jinai atsakydama – mane. Jos balsas nuramina ir suteikia man drąsos. Ant mano rašomojo stalo stovi nedidelė jos nuotrauka, kurioje ji tarsi žvelgia klausiamai, ir aš atsakau į jos klausimus, kad ir kokie jie būtų. Banalūs namų rūpesčiai išsiskaido greitosiomis juos aptarus: ji pritaria, kad vonios kilimėlis daro namams gėdą ir laikas jį išmesti. Pašaliniai turbūt pamanytų, jog tai ekscentriškas, „ydingas“ savęs mulkinimo įprotis, tačiau jau pats žodis „pašaliniai“ reiškia, kad jie nepažinę sielvarto. Aš lengvai ir neskausmingai ją įkūniju, kadangi dabar ji jau įsikūnijo manyje. Sielvarto paradoksas: jeigu aš išgyvenau ketverius jos nesaties metus, tai tik todėl, kad turėjau ketverius metus jos esaties. Ir aktyvus jos buvimas paneigia ankstesnius pesimistiškus mano tvirtinimus. Pasirodo, sielvartas tam tikra prasme vis dėlto praplečia dvasios erdvę.

Nors ji visada atsiliepia, kai kalbinu, mano pilvakalbystė turi ribas. Atsimenu – ar įsivaizduoju, – ką ji pasakys apie kokį nors praeities įvykį ar apie tai, kas beveik žodis žodin pasikartoja. Bet negaliu įgarsinti jos atsiliepimų apie naujus įvykius. Penktųjų metų pradžioje artimų draugų sūnus – švelnus, talentingas berniukas, išaugęs į švelnų,

nerimastingą vyrą, – staiga nusižudė. Pats skendėdamas sielvarte, aš buvau pritrenktas ir kelias dienas nepajėgiau iki galo suvokti tos baisios mirties. Paskui supratau kodėl: todėl, kad negaliu pasikalbėti apie tai su ja, išgirsti jos atsakymų, atgaivinti ir palyginti mūsų abiejų prisiminimų. Be kitų mudviejų draugystės pasireiškimų, aš nebetekau jos palaikymo liūdesio valandą.

Draugas davė man Antonijo Tabukio romaną *Tvirtina Pereira*, kurio veiksmas plėtojamas 1938 metų Lisabonoje ir kuriame gvildenami mirties bei atminties klausimai. Pagrindinis jo veikėjas – žurnalistas, prieš keletą metų netekęs mylimos žmonos, kuri mirė nuo tuberkuliozės. Nutukęs ir pasiligojęs, Pereira kreipiasi į talosoterapijos kliniką, vadovaujamą dr. Kardozo, stačiokiško, žemiško šios istorijos „išminčiaus“, kuris pataria savo pacientui nusimesti praeities naštą ir išmokti gyventi dabartimi. „Jeigu nieko nekeisite, – įspėja Kardozas, – galiausiai pradėsite kalbėtis su žmonos portretu.“ Pereira atsako, kad ir taip kalba, ir jau seniai: „Aš pasakoju jai viską, kas man nutinka, ir portretas tarytum man atsako.“ Kardozas nepermaldaujamas: „Tokias fantazijas jums diktuoja jūsų superego.“ Savimi pasitikinčio daktaro nuomone, Pereira tiesiog „dar neatgedėjo“.

Neatgedėjo. Atrodytų, aiški ir tvirtai suręsta sąvoka, reiškianti neužbaigtą gedėjimo darbą. Bet iš tiesų tai takus,

slidus ir metamorfiškas procesas. Kartais pasyvus, nepraeinantis be laiko ir skausmo; kartais aktyvus, gręžiantis į sąmoningą mirties ir netekties apmąstymą; kartais paslaugiai nukreipiantis į šalį (nuobodžios futbolo rungtynės, griausminga opera). Ir tu niekada nesi tokio darbo daręs. Jis nemokamas ir vis dėlto ne savanoriškas; jis kruopštus, bet niekas jo netikrina; jis reikalingas meistriškumo, bet mokinių nenumato. Ir sunku pasakyti, ar tu stumiesi į priekį ir ar yra, kas šiuo atžvilgiu galėtų tau padėti. Teminė jaunimo daina (atliekama „Supremes") „Neragink meilės paskubėti", teminė senimo daina (aranžuota bet kokiam instrumentui): „Neragink skausmo paskubėti".

Juolab kad nuolat kartodamasis jis vis randa naujų būdų tau įgelti. Daug metų mus aptarnaudavo kongietis paštininkas Žanas Pjeras, ir aš dažnai su juo šnektelėdavau. Prieš metus ar dvejus iki jos mirties, jis buvo perkeltas į kitą rajoną. Trečiaisiais Metais atsitiktinai jį sutikau. Apsikeitus mandagybėmis, jis paklausė: *Et comment va Madame?* – *Madame est morte***, – išgirdau save sakant, ir kol jam, sutrikusiam, pasakojau, kaip tai įvyko, netgi kalbėdamas, galvojau: „Na štai, dabar turiu iškloti viską prancūziškai." Visiškai nepatirtas skausmas. Ir tokie smūgiai iš nugaros nesiliauja. Baigiantis Ketvirtiesiems Metams,

* Kaip sekasi poniai? (Pranc.)
** Ponia mirė. (Pranc.)

vieną vakarą jau po vienuolikos važiavau taksi namo. Tokiais atvejais man labai jos trūksta: nėra su kuo draugiškai aptarti vakaro, nėra su kuo mieguistai paknapsėti nosimi, nėra rankos mano delne. Artėjant prie namų taksistas prašneko. Visa tai buvo miela ir banalu, kol jis linksmai pasiteiravo: „Žmona jau turbūt miega?“ Man užėmė kvapą ir aš neturėjau ką daugiau jam atsakyti, tik: „Tikiuosi.“

Ne visi vertina vyro atsidavimą. Kai kas tai laiko baikštumu, kiti savininkiškumu. Kalbant apie antikos herojus, Orfėjas toli gražu nebuvo toks idealus, kokį jį matome mes. Anuomet manyta, kad jeigu jis taip ilgėjęsis žmonos, tai turėjęs skubėti į požeminį pasaulį susijungti su ja įprastiniu ir greitu būdu – nusižudydamas. Platonas niekinamai apibūdino jį kaip bailų verkšlenantį menestrelį, neišdrįsusį mirti dėl savo meilės, tad pelnytai dievai atidavę jį menadėms sudraskyti į gabalus.

Žmogui reikia nusistatyti, kur esi ir kas po tavo kojomis. Bet apžvalga iš oro baliono aukščio menkai tam padeda. Aplinkiniai paslaugiai – ir viltingai – fiksuoja tau tavo padėtį. „O, – sako jie, – atrodai geriau.“ Netgi: „Daug geriau.“ Neišvengiama ligos leksika, o diagnozė paprasta – visada ta pati. Bet kokia prognozė? Juk tu, remiantis normaliais rodikliais, nesergi. Nebent tave apėmusi toji alinanti įvairiais pavidalais pasireiškianti būklė, kurios kai

kurie žmonės apskritai nepripažįsta. „Gana sielvartauti, – tarsi sako tokie netikėliai, – ir visi vėl apsimeskime, kad mirties nėra ar bent jau ji nutolusi nuo mūsų per saugų atstumą." Kartą mano pažįstamą žurnalistę skyriaus redaktorius aptiko užsikniaubusią ant stalo ir verkiančią. Ji paaiškino, ką ir taip visi žinojo, kad prieš šešias savaites mirė jos tėvas. Redaktorius pasakė: „Aš maniau, kad tu jau apsipratai."

Kada galima tikėtis „apsiprasti"? Patys sielvartaujantieji vargu pasakys, nes matuoti laiką jiems dabar kur kas sunkiau negu anksčiau. Praėjus ketveriems metams kai kas man sako: „Tu atrodai laimingesnis", – tai jau pažanga, palyginti su „geriau". Įžūlesnieji dar pasiteirauja: „Gal susiradai ką nors?" Tarsi tokia išeitis būtų akivaizdi ir teisinga. Kai kam iš nepažįstamų žmonių taip ir yra, kai kam ne. Vieni geraširdiškai nori „surasti" tau tą išeitį, kiti lieka ištikimi porai, kurios nebėra, ir „kieno nors susiradimas" juos beveik įžeistų. „Būtų maždaug tas pats, jeigu tėtis antrą kartą vestų", – pasakė man viena jauna bičiulė. Visiškai priešingai samprotavo ilgametė mano žmonos draugė, amerikietė, praėjus vos kelioms savaitėms po jos mirties, neva statistiškai tie, kurių vedybinis gyvenimas buvęs laimingas, dar kartą tuokiasi daug greičiau negu kiti – dažnai nė pusmečiui nepraėjus. Ji norėjo mane padrąsinti, bet šis faktas, jeigu tai tikras faktas (galbūt jis būdingas tik

Jungtinėms Valstijoms, kur optimizmas yra konstitucinė piliečio pareiga), mane pribloškė. Jis man atrodė visiškai logiškas ir kartu visiškai nelogiškas.

Ta pati draugė po ketverių metų pasakė: „Negaliu susitaikyti su tuo, kad ji tapo praeities dalimi.“ Nors man dar kol kas taip neatrodo, tačiau gramatikoje, kaip ir visur kitur, pastebimi poslinkiai: ji egzistuoja ne visai dabartyje ir ne visai praeityje, bet kažkokiame tarpiniame būtajame-esamajame laike. Gal todėl aš mėgaujuosi kad ir menkiausia nauja žinute apie ją: atgiję pamiršti prisiminimai, koks nors prieš daug metų man duotas jos patarimas, kasdienybėje šmėstelėjęs jos paveikslas. Jaučiu liguistą malonumą klausytis, kai kiti pasakoja ją sapnavę – kaip ji elgiasi, kaip apsirengusi, ką valgo, kada pasirodo iš arčiau, kada iš toliau, taip pat ar aš esu tenai su ja. Tokie trumpi akimirksniai mane džiugina, nors trumpam pririša ją prie dabarties, išlaisvina iš būtojo-esamojo laiko ir nors valandėlei atideda neišvengiamą slydimą į būtąjį, istorinį, laiką.

Daktaras Džonsonas gerai suprato tą „kankinantį ir varginantį“ sielvarto poreikį ir ragino nepasiduoti norui atsiskirti ir užsisklęsti. „Visos pastangos išsaugoti neutralumą ir abejingumą neprotingos ir tuščios. Jeigu atsisakydami džiaugsmo mes išstumtume sielvartą, tai toks planas būtų vertas labai rimto dėmesio.“ Bet tai neįmanoma.

Nepadeda ir kraštutinės priemonės, kaip antai pastangos prievartauti širdį linksmybėmis; arba priešingai, „guosti ir ramdyti priešpriešinant jai dar kraupesnes ir liūdnesnes bėdas“. Džonsono manymu, tik darbas ir laikas apmalšina sielvartą. „Liūdesys – tai savotiškos sielos rūdys, kurias vis labiau nugrando kiekviena nauja mintis.“

Sielvarto bitės dirba tik sau. Kažin, ar tie, kurie dirba sau, geriau su tuo darbu susidoroja nei tie, kurie vaikšto į kontorą ar fabriką. Galbūt ir šiuo klausimu esama statistikos. Bet aš manau, kad sielvartas yra tokia sfera, kur statistika bejėgė. „Visi mūs prietaisai parodė, kad jo baigties diena šalta ir apsiniaukus“, – rašė Odenas mirus Jeitsui. Apie pačią dieną instrumentai gali tiek pasakyti. Bet kas paskui, vėliau? Rodyklė užstringa, termometro stulpelis sustingsta, barometras sprogsta. Gyvenimo hidrolokatorius lūžo ir tu jau nebegali nustatyti jūros gylio.

Mes pasineriame į sapnus ir pasineriame į praeitį. Taip, anų laikų prisiminimai iš tiesų sugrįžta, bet per tą laiką jau įsibauginome ir aš jau nebesu tikras, ar sugrįžę jie yra tikri. Todėl, kad tas, kuris tuo metu buvo tenai, jau nebegali nieko patvirtinti. Ką mes veikėme, kur ėjome, ką sutikome, kaip jautėmės. Kaip mes buvome kartu. Ir visa kita. „Mes“ dabar prasiskiedė ir liko „aš“. Binokuliarinė atmintis virto monokuliarine. Nebėra kaip, pasitelkus trianguliaciją ar

stebėjimus iš oro, dviejų miglotų prisiminimų apie kokį nors įvykį sujungti į vieną, patikimesnį. Taip tavo prisiminimai, dėstomi vienaskaitos pirmuoju asmeniu, keičiasi. Ne tiek įvykių prisiminimai, kiek įvykio nuotraukų prisiminimai. Ir dabar – praradę aukštį, tikslumą, ryškį – jau nebe taip pasikliaujame fotografija kaip kadaise. Tos senos pažįstamos laimingesnių laikų mėgėjiškos nuotraukos jau atrodo ne tokios reikšmingos, ne tiek gyvenimo, kiek pačių fotografijų fotografijos.

Kitaip tariant, tavo gyvenimo – ankstesnio gyvenimo – prisiminimai primena tą paprastą stebuklą, matytą Fredo Barnabio, kapitono Kolvilio ir pono Liusi kažkur prie Temzės žiočių. Jie buvo virš debesies, po saule, ir Barnabis taip įsidrąsino, kad nusivilko švarką ir nerūpestingai sėdėjo vienmarškinis. Vienas iš trijų pamatė tą reiškinį pirmas ir atkreipė kitų dėmesį. Saulė ant didelio plunksninio debesies metė jų aerostato šešėlį – baliono, pintinės ir ryškiai apibrėžtus trijų oreivių kontūrus. Barnabis tai palygino su „gigantiška fotografija“. Taip ir mūsų gyvenime: viskas aišku, viskas užtikrinta, kol dėl vienos ar kitos priežasties – balionas pajuda, debesys išsisklaido, pasikeičia saulės spindulių kritimo kampas – vaizdas amžiams pradingsta, palikęs tik prisiminimą, virtusį įdomia istorija.

*

Venecijoje gyvena žmogus, kurį aš prisimenu taip ryškiai, lyg būčiau jį fotografavęs, o gal ir dar ryškiau dėl to, kad nefotografavau. Tai buvo prieš keletą metų rudens pabaigoje ar žiemos pradžioje. Mudu klaidžiojome po neturistinį miesto rajoną ir ji ėjo priekyje manęs. Eidamas per nedidelį, niekuo neišsiskiriantį tiltelį pastebėjau priešais ateinantį vyrą. Jis buvo kokių šešiasdešimties metų, solidžios išvaizdos. Prisimenu jo elegantišką juodą paltą, juodą šaliką, juodus batus, regis, trumpus ūsiukus ir, regis, juodą skrybėlę. Tipiškas Venecijos *avoccato**, kuris, žinoma, į turstus nesidairo. Bet aš į jį pasižiūrėjau, nes priėjęs išgaubto tiltelio vidurį jis išsitraukė baltą nosinę ir nusišluostė akis; ne šiaip sau, ir tikrai ne dėl šalčio – lėtai, susikaupęs, pažįstamu judesiu. Ir tada, ir vėliau aš vis mėginau atspėti jo istoriją; ne kartą jau beveik ruošiausi ją parašyti. Dabar man jaù to nebereikia, nes aš sulyginau jo istorija su savąja, jis telpa į mano schemą.

Yra dar vienatvės klausimas. Bet vėlgi tai nėra taip, kaip jūs tai įsivaizdavote (jeigu kada bandėte įsivaizduoti). Esama dviejų pagrindinių vienatvės rūšių: kai nerandi mylimo žmogaus ir kai prarandi tą, kurį mylėjai. Pirmoji rūšis blogesnė. Nieko nėra baisiau už vienatvę jaunystėje. Prisimenu savo, aštuoniolikmečio, pirmą apsilankymą

* Advokatas. (It.)

Paryžiuje 1964 metais. Kiekvieną dieną vykdžiau privalomą kultūrinę programą – galerijos, muziejai, bažnyčios. Netgi nusipirkau pigiausią bilietą į „Opéra Comique" (iki šiol prisimenu, kaip nežmoniškai buvo tvanku, kaip katastrofiškai nieko nesimatė ir kaip aš negalėjau suvokti siužeto). Jaučiausi vienišas metro, gatvėse, miesto parkuose, kur sėdėdavau ant suoliuko ir skaitydavau Sartro romaną, kuris, greičiausiai, buvo apie egzistencinę vienatvę. Buvau vienišas netgi tarp tų, kurie rodė man draugiškumą. Šiandien galvodamas apie tas savaites prisimenu, kad nė karto nelipau į viršų (Eifelio bokštas man atrodė absurdiškas ir absurdiškai populiarus statinys), bet žemyn vis dėlto leidausi. Taip, kaip prieš šimtą metų leidosi Nadaras su savo fotoaparatu. Kaip ir jis, pabuvojau kanalizacijos vamzdyne, kažkur netoli Almos tilto įsėdęs į valtį su gidu. Be to, iš Danfero-Rošro aikštės nusileidau į katakombas, pasišviesdamas žvake kelią tarp tvarkingomis rietuvėmis sukrautų šlaunikaulių ir kaukolių.

Yra toks vokiškas žodis *Sehnsucht*, neturintis angliško atitikmens. Jis reiškia „ko nors ilgėjimąsi". Jis turi daug romantinių ir mistinių atspalvių. K. S. Lujisas nusakė jį kaip „nepaguodžiamą širdies ilgesį", kurį žmogus jaučia „pats nežino kam". Labai vokiška yra sugebėti išreikšti tai, kas neišreiškiama. Ilgėjimasis kažko, o mūsų atveju – žmogaus. *Sehnsucht* nusako pirmąją vienatvės rūšį. Tačiau antroji randasi iš priešingos būsenos: nebuvimas labai

konkretaus žmogaus. Ne šiaip vienatvė, bet vienatvė be jos. Štai šis konkretumas ir pakiša išsigelbėjimo planą su karšta vonia ir japonišku mėsiniu peiliu. Ir nors dabar esu apsiginklavęs rimtu argumentu prieš, pagunda išlieka: jeigu negaliu susidoroti be jos, susidorosiu pats su savimi. Bet nuo šiol aš bent jau įsiklausau į tai, ką sako išmintingi žmonės. „Vienatvė gydoma atsiskyrimu", – pataria Mariana Mur. O Piteris Graimsas (nors ir ne visais atžvilgiais sektinas pavyzdys) dainuoja: „Aš vienas gyvenu. Ir įprantu." Tokiuose žodžiuose esama pusiausvyros, guodžiančios harmonijos.

„Skausmas atitinka netektį, todėl tam tikra prasme žmogus mėgaujasi skausmu." Antroji sakinio dalis man sukėlė pasipriešinimą, pasirodė per daug mazochistiška. Dabar žinau, kad joje slypi tiesa. Skausmu ne tiek mėgaujamasi, kiek jis nebeatrodo bergždžias. Skausmas parodo, kad tu nepamiršai; skausmas paaštrina prisiminimų skonį; skausmas yra meilės įrodymas. „Jeigu jis būtų nesvarbus, tai jo ir nebūtų."

Tačiau sielvartas slepia daug spąstų ir pavojų, ir laikas jų nesumažina. Savigaila, atsiskyrėliškumas, panieka pasauliui, egoistiškas išskirtinumas – tai vis tuštybės apraiškos. Pažiūrėkit, kaip aš kenčiu, kaip kiti nieko nesupranta: ar tai neįrodo, kaip aš mylėjau. Gal įrodo, o gal ne. Esu matęs, kaip žmonės vaidina sielvartą per laidotuves, kokia

tatai tuštybė. Neretai varžomasi, kas labiau apraudа mirusįjį: žiūrėkite, kaip labai aš ją / jį mylėjau ir šiomis savo ašaromis tai įrodau (ir laimiu prizą). Taip norisi ne tik pagalvoti, bet ir pasakyti: aš kritau iš didesnio aukščio negu jūs – pažvelkite į mano trūkusius organus. Sielvartaujantieji reikalauja užuojautos, bet susierzina, kai jų pirmenybe abejojama, ir neįvertina tokią pat netektį patyrusiųjų skausmo.

Maždaug prieš trisdešimt metų rašydamas romaną, mėginau įsivaizduoti, koks būtų jausmas šešiasdešimtmečiam vyrui likti našliu. Aš rašiau:

> Kai ji miršta, tu iš pradžių net nesistebi. Juk tam tikrą meilės dalį sudaro pasirengimas mirčiai. Jos mirtis patvirtina tavo meilę. Jūs teisingai supratote. Tai visumos dalis.
>
> Paskui prisėlina beprotybė. O tada vienatvė: ne iššaukianti vienuma, kokią įsivaizdavai, ne intriguojanti našlio kankinystė, bet tiesiog vienatvė. Tikiesi kažkokio beveik geologiško pojūčio – svaigulio žvelgiant į gilų tarpeklį, – bet tai visai ne tai; tai tiesiog liūdesys, toks pat kasdienis kaip darbas... [Žmonės sako] tu išsikapstysi... Ir tu tikrai išsikapstai, tai tiesa. Bet ne taip kaip traukinys, išsiveržiantis iš tamsaus tunelio į saulę ir per kalvas

smagiai nubildantis žemyn prie Lamanšo. Tu išsikapstai kaip kiras iš naftos plėvės ant vandens. Ir visam gyvenimui lieki išteptas derva ir išvoliotas plunksnose.

Aš perskaičiau šią ištrauką per jos laidotuves: žemę buvo nuklojęs spalio šerkšnas, kaire ranka liečiau jos karstą, o dešinėje laikiau atverstą knygą, kuri buvo dedikuota jai. Mano literatūrinio našlio gyvenimas – ir meilė – skyrėsi nuo manojo, ir jo našlystė buvo visai kitokia. Bet skaitant man tereikėjo praleisti vos keletą žodžių iš vieno sakinio, net stebėjausi tokiu savo, kaip man atrodė, tikslumu. Tik vėliau mane aplankė rašytojo abejonės: galbūt aš ne kūriau, kaip mano įsivaizduojamas herojus turėtų sielvartauti, o tiesiog numačiau, ką tokiu atveju jausčiau pats, – o tai kur kas paprasčiau.

Trejus metus ar daugiau aš vis dar sapnavau ją vis taip pat, pagal tą patį scenarijų. Paskui susapnavau savotišką meta-sapną, tarsi ženklinantį to naktinio darbo pabaigą. Bet kaip ir bet kokia vykusi pabaiga, jis buvo netikėtas. Mano sapne mes buvome kartu, kažką veikėme lauke, buvome laimingi – viskas taip, kaip buvau įpratęs, – tik staiga ji suprato, kad to negali būti ir tai, matyt, esąs sapnas, nes dabar jau jinai žinojo, kad yra mirusi.

*

Ar man reikėjo džiaugtis tuo sapnu? Nes paskutinis kankinantis klausimas be atsako yra toks: kaip „patartina" gedėti? Ar prisiminti, ar užmiršti? Sustingti ar judėti priekin? Ar derinti vieną su kitu? Sugebėti tvirtai išlaikyti mintyse prarastą meilę, saugoti ją tokią, kokia buvo? Sugebėti gyventi taip, kaip ji būtų norėjusi (nors tai slidus momentas, sielvartaujantysis gali nuspręsti, kad jam atrištos rankos)? O kas paskui? Kas atsitiks širdžiai – ko ji trokš, kur links? Į tam tikrą nepriklausomybės formą be atsiribojimo ir abejingumo? Į naujus santykius, iš kurių galima semtis stiprybės prisiminimams apie netektį? Tas pats, kas norėti iš visko išspausti naudos, nors jeigu jau iškentėjai pragarą, tai gali atrodyti, kad esi nusipelnęs rojaus. Tačiau nusipelnymas – tikėjimas kažkokią kosminę (ar net fizinę) atlygio sistemą – tėra dar viena iliuzija, dar viena tuštybė. Kodėl turėtų būti kokie nors dėsningumai, juolab čia, žemėje!

Beje, būna valandėlių, žadančių tarsi kokią pažangą. Kai išdžiūsta kasdieninės, nesiliaujančios ašaros. Kai vėl įmanoma susikaupti ir kaip anksčiau paskaityti knygą. Kai dingsta teatro fojė baimė. Kai galima atiduoti kai kuriuos daiktus (jeigu Orfėjui viskas būtų susiklostę kitaip, jis būtų atidavęs tą raudoną suknelę kaip labdarą). O kas toliau? Ko laukti, ko tikėtis? Laiko, kai gyvenimas iš operos taps realistine beletristika. Kai tas tiltas, po kuriuo nuolat važiuoji, vėl pavirs paprasčiausiu tiltu. Kai tu atgaline data anuliuosi rezultatus to išbandymo, kurį vieni draugai

išlaikė, o kiti ne. Kai pagunda nusižudyti pagaliau išnyks – jeigu tai įmanoma. Kai sugrįš gera nuotaika ir malonūs pojūčiai, nors ir matytum, kad ta nuotaika gretai praeina, o malonumai nė iš tolo neprilygsta ankstesniems. Kai sielvartas taps „tik“ prisiminimu apie sielvartą – jeigu tai įmanoma. Kai pasaulis vėl atvirs į „tiesiog“ pasaulį, o tu vėl pasijusi tvirtai stovintis ant žemės paviršiaus.

Gal tai primena aiškiai suformuluotas nuostatas, langelius, į kuriuos belieka įrašyti varnelę. Tačiau kiekviena sėkmė yra lydima nesėkmių ir atsikartojimų. Kartais norisi ir toliau puoselėti skausmą. Bet tuoj po to debesyje išryškėja kito klausimo kontūrai: ar „sėkmingai“ įveiktas sielvartas, gedulas, liūdesys yra pasiekimas, ar tik nauja būsena, kita duotybė? Juk kalbėti apie laisvą valią čia netinka; o priskirti visam tam tikslingumą ir vertingumą – laukti atlygio už sielvartą – atrodo, nedera. Galbūt šį kartą ne pro šalį būtų pasitelkti analogiją su liga. Onkologinių ligonių tyrimai rodo, kad dvasinis nusiteikimas beveik neturi įtakos klinikinei ligos baigčiai. Galime sakyti, kad kovojame su vėžiu, bet vėžys paprasčiausiai kovoja su mumis, galime manyti, kad jį įveikėme, o jis tik pasitraukė persigrupuoti. Tokie visatos dėsniai, ir jie nukreipti prieš mus. Tai turbūt liečia ir sielvartą. Įsivaizduojame, kad pasipriešinome jam, įveikėme liūdesį, nugramdėme sielos rūdis, o, pasirodo, sielvartas tik pakeitė vietą, susidomėjo kitkuo. Ne mes sukvietėme debesis, ne mūsų jėgoms juos išsklaidyti.

Tiesiog iš kažkur – ar iš niekur – netikėtai atskriejęs pūstelėjo vėjelis ir mes vėl pajudėjome. Bet kur jis mus neša? Į Eseksą? Šiaurės jūrą? O gal, jeigu tas vėjas šiaurys, ir į pat Prancūziją.

Dž. B.
2012 m. spalio 20 d., Londonas

Julian Barnes
Gyvenimo lygmenys

Iš anglų kalbos vertė
Nijolė Regina Chijenienė

Redaktorė
Asta Bučienė

Maketuotoja
Eglė Jurkūnaitė

Dailininkas
Zigmantas Butautis

Tiražas 1 800 egz.
Išleido UAB „Baltų lankų" leidyba
Gedimino pr. 28, LT-01104 Vilnius
leidykla@baltoslankos.lt
www.baltoslankos.lt

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė"
B. Brazdžionio g. 23, LT-48184 Kaunas

Šią knygą Julianas Barnesas parašė po savo mylimos žmonos mirties. Ją skaitant nepalieka įspūdis, kad rašytojas staiga pasirodo nuogas, beginklis, nusimetęs įprastinę mistifikuotojo kaukę. Pasakojimas apie netektį toks skaudžiai autentiškas, kad nejučia norisi nusigręžti, kaip nesąmoningai nuo nelaimės ištiktojo gręžėsi buvę draugai. Juk netektis vienaip ar kitaip liečia kiekvieną iš mūsų. Tačiau kūriny esama ir kito, metaforiško, būdingo šiam autoriui lygmens – tai spalvingos istorijos apie XIX a. oro balionų skrydžius, prancūzų fotografo Nadaro nuotraukas ir oreivio pulkininko Fredo Barnabio meilę garsiajai Sarai Bernar. Pasak J. Barneso, sudėję tuos du, regis, nieko bendro neturinčius lygmenis į daiktą, išvysime kažką nauja...

Giliai įsismelkianti ypač dėl to, kad Barnesas neidealizuoja nei savęs, nei kitų...Pribloškianti išpažintis apie skausmą žmogaus, kuris visa savo esybe mylėjo kitą ir jo neteko.

SPECTATOR

Nepakartojama... Atrodo, jam pavyko padaryti neįmanomą dalyką: perkelti į popierių mūsų gyvenimo šiame pasaulyje pojūtį.

GUARDIAN

Tai laisvai besiliejanti, įtaigi proza, atviras ir sąžiningas kalbėjimas... Kiekvienas, kas mylėjo ir neteko ar tiesiog kentėjo, turi perskaityti šią knygą, o paskui dar ir dar kartą prie jos sugrįžti.

INDEPENDENT

Julianas Barnesas (Džulianas Barnsas, gim. 1946) – šiuolaikinis anglų rašytojas, kritikų vadinamas britų literatūros chameleonu, idėjų romano renesanso architektu. Jo kūryba lyginama su Italo Calvino, Jameso Joyce'o ir Milano Kunderos kūriniais. Lietuviškai išleistos šios rašytojo knygos: *10 1/2 pasaulio istorijos skyrių* (2006), *Flobero papūga* (2011) ir *Pabaigos jausmas* (2013). Pastarasis romanas apdovanotas prestižine Bookerio premija.

ISBN 978-9955-23-807-2

www.baltoslankos.lt